

Izvorni znanstveni rad
UDK 378:34
347.96-05(497.5 Dubrovnik)»13/14»
Primljeno: 19. 11. 2009.

DUBROVAČKI STUDENTI PRAVA U KASNOM SREDNJEM VIJEKU

NELLA LONZA

SAŽETAK: Primjenom prozopografskog pristupa analizira se skupina od osamnaest Dubrovčana koji su studirali pravo u drugoj polovici 14. i 15. stoljeća. Uz razne druge elemente njihova životopisa, posebno se ispituje kojem su staležu i sloju pripadali, gdje su studirali, jesu li se opredijelili za rimsko pravo, kanonsko pravo ili oba prava, jesu li doktorirali, kakav im je bio daljnji životni put. Na temelju toga rekonstruira se tipični profil dubrovačkog školovanog pravnika i izvodi zaključak o motivima za izbor pravnog studija.

Uvod

Dok je u mnogim talijanskim gradovima u 15. stoljeću školovana pravna elita preuzela važne položaje u pravosuđu, zakonodavstvu i upravi,¹ Dubrovnik je i nakon samostalnosti polučene 1358. nastavio slijediti mletački model, u kojem je vlast položena na političku moć staleža, a ne na specifično znanje profesije.²

¹ Vidi na primjer: Mario Ascheri, *I diritti del medioevo italiano*. Roma: Carocci, 2000: 337-338; za Firenzu: Lauro Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence*. Princeton: Princeton University Press, 1968. O procesu profesionalizacije i studiju prava, vidi: Hilde de Ridder-Symoens, »Training and Professionalization.«, u: *Power Elites and State Building*, ur. Wolfgang Reinhard. Oxford etc.: Clarendon Press, 1996: 149-172.

² Zdenka Janeković-Römer, *Okvir slobode: dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 117; Nella Lonza, »Dubrovački patriciji pred izazovom prava (druga polovica 14. i 15. stoljeće)«, *Acta Histriae* 16/1-2 (2008): 117-136.

Nella Lonza, viša znanstvena suradnica u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: nella.lonza@du.htnet.hr

Međutim, Dubrovčani su odlazili studirati pravo u talijanske sveučilišne centre, a to isto patricijsko tijelo novčano je podupiralo njihov studij, što znači da pravnička naobrazba nije bila bez značenja ni za pojedinca ni za zajednicu. U čemu je onda njezina vrijednost? Tko je odlazio na studij prava? Je li doktorska titula kako utjecala na njegov daljnji životni put?

Paralelnim proučavanjem životopisa svih Dubrovčana koji su studirali pravo može se prepoznati tipično i izlučiti izuzetno, utvrditi opće karakteristike članova te grupe i rekonstruirati lik tipičnog dubrovačkog "pravnik" u kasnom srednjovjekovlju (kraj 14. i 15. stoljeće). Metodološka polazišta i iskustva za takvu analizu nudi prozopografija, koja na temelju prethodno postavljenih kriterija izdvaja i proučava jednu društvenu grupu, a zatim je podvrgava serijalnim analizama s ciljem da utvrdi koje su opće i tipične karakteristike njenih članova, a koji su elementi pojedinačni i individualni. Njezino usmjerenje nije samo kvantitativno, već ostavlja prostor i za kvalitativne raščlambe atipičnih slučajeva.³ Rado se koristi pri istraživanjima povijesti sveučilišta i studentske populacije.⁴

Izvori koji pružaju podatke za ovu temu vrlo su raznorodni. S jedne strane stoje zapisi o doktorskom ispitu i drugi akti stranih sveučilišta, a s druge dubrovačka građa: odluke vijeća, registar državnih službi, oporuke, isprave i dr. Povezivanjem niza sitnih informacija i rekonstrukcijom pojedinačnih životopisa stvara se podloga na kojoj se mogu graditi zaključci o mjestu i ulozi školovanih pravnik u dubrovačkome društvu kasnog srednjovjekovlja.

Životopisi

Jedan od prvih dubrovačkih studenata prava za koje imamo nešto podataka jest **Grgur Junijev Kalić** (Gregorius, Grgoe, Gergoe Chalich, Calich). Obitelj u kojoj je rođen pripadala je donjem sloju patricijata, ali je u prethodnoj

³ Potanje vidi: Lawrence Stone, »Prosopography.« *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences* 100 (1971): 46-79; Neithard Bulst, »Zum Gegenstand und zur Methode von Prosopographie.«, u: *Medieval Lives and the Historian: Studies in Medieval Prosopography*, ur. Neithard Bulst i Jean-Philippe Genet. Kalamazoo: Westerm Michigan University, Medieval Institute Publications, 1986: 1-16.

⁴ Jacques Verger, »Prosopographie et cursus universitaires.«, u: *Medieval Lives and the Historian*: 313-332; Hilde de Ridder-Symoens, »Possibilités de carrière et de mobilité sociale des intellectuels-universitaires au moyen âge.«, u: *Medieval Lives and the Historian*: 343-357.

generaciji podigla svoj društveni status.⁵ Grgur je studirao rimsko pravo (*ius civile*) u Padovi u godinama oko 1379-1381.⁶ U vrijeme kada je krenuo na studij bio je već kanonik dubrovačkog kaptola.⁷ G. 1379. dubrovačke su se vlasti obratile molbom vlastima Padove da za njihov račun daju zajam do 200 dukata studentima Kaliću i Gozze; dubrovačka je komuna za taj iznos primila jamstvo njihovih rođaka.⁸ Tijekom 1380. Kalić je u par navrata u Padovi obavljao poslove za dubrovačku državu.⁹ Iste godine rođak Unuče de Matessa poslao mu je mjenicu na 30 dukata, vjerojatno za podmirenje troškova studija,¹⁰ a državne su vlasti njemu i Gozzeu u svibnju doznačile još 170 dukata.¹¹ Primljeni novci ipak nisu bili dovoljni, pa je Vijeće umoljenih ponovno potkraj 1380. priskrbilo Kaliću zajam od 100 dukata.¹² Nakon studija vratio se u Dubrovnik, gdje se kroz dokumente prati barem do 1388.¹³ Ne znamo do kada je poživio, no 1398. je vjerojatno već bio mrtav, budući da nije spomenut u oporuci svoje majke Tome.¹⁴

Sudrug na studiju bio mu je **Federik Marinov Gozze** (Federicus Marini de Gozze), izdanak moćnog i razgranatog patricijskog roda, sin jedne od najistaknutijih ličnosti iz dubrovačke srednovjekovne povijesti.¹⁵ Federik je

⁵ Grgurov otac Junije bio je izaslanik bosanskom i srpskom vladaru, a nakon 1358. i član upravljačke elite (Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I. [Posebna izdanja, knj. 340]. Beograd: SANU, 1960: 169-170).

⁶ Gloria ga navodi samo imenom, "Gregorio da Ragusa... canonico Ragusino" (Andrea Gloria, *Monumenti dell'Università di Padova*, I. Padova: Tipografia del seminario, 1888: 284), a po njemu i Grmek (Mirko Dražen Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi.« *Ljetopis JAZU* 62 (1957): 348).

⁷ *Libri reformationum*, IV, prir. Josip Gelcich. [Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium, XXVIII]. Zagreb: JAZU, 1896: 215. Grgur se spominje 1372. u oporuci đakona Jakova Derse, koji mu ostavlja brevijarij i kotu (*Testamenta notariae*, ser. 10.1, sv. 6, f. 103, Državni arhiv u Dubrovniku /dalje: DAD/); očito je već tada bio usmjeren prema duhovnom zvanju. Godine 1377. bio je još đakon (Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II. [Posebna izdanja, knj. 340]. Beograd: SANU, 1960: tablica XVI).

⁸ *Libri reformationum*, IV: 215.

⁹ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I, prir. Mihailo Dinić. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III.15]. Beograd: SANU, 1951: 29.

¹⁰ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 31.

¹¹ *Pisma i uputstva Dubrovačke Republike*, I, prir. Jorjo Tadić. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III.4]. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1935: 415.

¹² *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 92.

¹³ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica XVI; u odlukama vijeća iz 1390-1392. spominje se samo njegov brat Dobro (*Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, prir. Nella Lonza i Zdravko Šundrica. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2005).

¹⁴ *Testamenta notariae*, sv. 8, ff. 125r-126r.

¹⁵ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 242-247.

jedini od devetero braće i sestara stupio u crkvene redove, postavši kanonikom dubrovačkog kaptola.¹⁶ Njegov se život krajem 70-ih i početkom 80-ih godina 14. stoljeća, kako ga pratimo kroz izvore, odvijao paralelno s onim Grgura Kalića: zajedno su studirali u Padovi, obavljajući pri tome sitnije zadatke za dubrovačke vlasti.¹⁷ Osim vlastitih prihoda koje je kao kanonik sigurno već crpio, povremeno je primao državnu potporu za studij, a novčano mu je pomagao i najstariji brat Klement;¹⁸ otac im je u to vrijeme već bio mrtav.¹⁹ Potkraj 1381., kada mu Malo vijeće povjerava da angažira određene liječnike (ranarnika i fizika), a zatim i učitelja, bio je još student.²⁰ Već godinu nakon toga, možda s tek stečenim doktoratom, Federik se pokušao dočepati dubrovačke nadbiskupske stolice, izgleda ne baš sasvim časnim metodama, a svakako prečicom. Na to su dubrovačke vlasti oštro reagirale, zabranivši pod prijetnjom kazne od čak tisuću dukata svim Federikovim rođacima i drugim Dubrovčanima da mu u tome pomažu i miješaju se u dodjelu nadbiskupske časti, a naredivši braći da se pobrinu da Federik od tih planova odustane.²¹ Smjesta su poslale i izaslanstvo u Rim da pri papinskoj kuriji povuče potrebne poteze i osujeti Federikove namjere.²² Čini se da je Federik zaista odustao od svojih planova, primivši od kaptola važnu nadarbinu crkve Sv. Petra sa svim njenim pravima i pripatcima²³ i pomirivši se s položajem đakona.²⁴ Odnosi s vlastima 1384. su već toliko zaglađeni da nije bilo zapreke da Gozze postane zastupnikom mljetske opatije.²⁵ Ipak, Federikovo kamčenje nadbiskupske časti mimo dubrovačkih vlasti i uobičajene procedure potaknulo je donošenje razrađenog propisa iz 1385. kojime se takva praksa strogo zabranjuje,²⁶ no koji ipak nije imao željeni učinak.²⁷ Životopis Federika Gozze prati se kroz nebitne podatke u izvorima

¹⁶ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica XXXIV/4.

¹⁷ *Libri reformationum*, IV: 215; *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 29, 31.

¹⁸ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 163.

¹⁹ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 247.

²⁰ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 149, 178.

²¹ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 233-234.

²² *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 234.

²³ *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, XVI, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1976: 381-382.

²⁴ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, I: 352.

²⁵ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, II, prir. Mihailo Dinić. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III.21]. Beograd: SANU, 1964: 73.

²⁶ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, II: 132-134.

²⁷ Odredba je ponovno donesena u razrađenom obliku 1409. (*Liber viridis*, prir. Branislav Nedeljković. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, III.23]. Beograd: SANU, 1984: c. 129); Z. Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 217-218.

barem do 1392.; čini se da se okanio nezdravih ambicija i da više nije ulazio u konflikte s državnim vrhom.²⁸ Oporuka mu nije sačuvana.

Nedugo nakon spomenute dvojice, u Padovi je studirao **Mato Marinov Ragnina** (Matheus Marini de Ragnina), također već kanonik dubrovačkog kaptola.²⁹ Po svoj prilici bio je najmlađi od petero sinova Marina Ragnine,³⁰ no ne znamo kada je bio rođen. Studirao je pravo, vjerojatno kanonsko.³¹ Kao student, postao je 1397. rektor citramontanske nacije, koja je okupljala studente s “ove strane Alpa”, to jest Talijane, ali i one iz hrvatskih krajeva.³² Rektorova zadaća bila je rješavati sporove među članovima sveučilišne zajednice,³³ a birali su ga studenti i profesori na godinu dana, u pravilu iz studentskih redova.³⁴ Rektor je morao biti klerik, student pri kraju studija i imućan, jer je rektorska dužnost nametala znatne troškove, koji su premašivali prihode od globa na koje je imao pravo.³⁵ Tim je uvjetima očito udovoljavao i Mato Ragnina. U Padovi i danas stoji njegov kip u unutarnjem prstenu lijepog ovalnog trga *Prato della Valle*, koji je sadašnji izgled dobio nakon 1775. U razdoblju od 1785.-1838. na njemu je postavljeno 78 kipova znamenitim (i manje glasovitim) ljudima i

²⁸ *Odluke veća Dubrovačke Republike*, II: 164, 176, 197, 295, 383, 415, 452, 477; *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*: 44-45, 79, 195, 227; I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV vijeku*, I: 252-253.

²⁹ Mahnken ističe da je dugo vremena među članovima kaptola uvijek bio jedan Ragnina (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV vijeku*, I: 381). To je točno i može se shvatiti i kao pokazatelj ugleda i bogatstva roda. Prema Zdenki Janeković-Römer, ovaj je Ragnina došao u sukob s dubrovačkom vladom jer je zatražio kanonički položaj direktno od pape, što nije bilo dozvoljeno (Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, prir. i prev. Zdenka Janeković Römer. Zagreb: Dom i svijet, 2004: 87; Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi: Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2007: 32); međutim, izvori na koje autorica upućuje (*Okvir slobode*: 219) sa samog su kraja 15. stoljeća, kada je Mato Marinov već odavno bio mrtav.

³⁰ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV vijeku*, II: tablica LVIII.

³¹ Diversi kaže da je vrlo stručan u kanonskom pravu (*decretorum peritissimus*; F. de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*: 171)

³² M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 339.

³³ Tako je i Ragnina prijavio da mu pripada jurisdikcija u sporu koji je izbio između jednog profesora i studenta (M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 339).

³⁴ M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 339. O funkcijama rektora općenito, vidi: Manlio Bellomo, *Saggio sull'università nell'età del diritto comune*. Catania: Editrice Giannotta, 1979: 57; Olga Weijers, *Terminologie des universités au XIIIe siècle*. Roma: Edizioni dell'Ateneo, 1987: 187-190.

³⁵ L. Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence*: 82; Aleksander Gieysztor, »Management and Resources.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 120-121.

Slika 1. Kip Mata Ragnine na trgu *Prato della Valle* u Padovi.

mitskim likovima. Tu su akciju iskoristili Frano i Orsat Ragnina,³⁶ koji su 1789. od kipara Felicea Chiereghina naručili kip za uspomenu na svog davnog rođaka.³⁷ Na njemu je Mato Ragnina prikazan u slobodnoj interpretaciji svjetovnog renesansnog kostima (slika 1).³⁸ Kip, dakle, nije postavljen na temelju službene odluke sveučilišnih ni gradskih vlasti, nego privatne inicijative dvojice

³⁶ Vjerojatno je riječ o braći Franu (1714-1791) i Orsatu (1722-1818) Sabovima Ragnina (usp. Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić. *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005: 198).

³⁷ O oblikovanju trga, kipovima i njihovim autorima vidi: http://www.padovando.com/x02_monumentid/x02monumenti_scheda.asp?x1=2600&y1=3000&idmon=51 (konzultirano 11. ožujka 2008.).

³⁸ Riječ je o kipu br. 61. Natpis s podnožja transkribirao je i objavio M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 335.

Ragnina.³⁹ Zasad nam nije poznato kada se Mato vratio u Dubrovnik. Možda se zadržao neko vrijeme u Padovi i Trevisu, jer u oporuci ostavlja neke legatate tamošnjim crkvenim institucijama.⁴⁰ U Dubrovniku ga kao člana kaptola ponovno zatječemo 1422.,⁴¹ a desetak godina kasnije pred svjetovnim se vlastima zalaže za pomilovanje svećenika koji je noćnom zvonjavom uznemiravao građane.⁴² G. 1443. ušao je u sukob s nadbiskupom, u koji su se umiješala i posredovala državna tijela.⁴³ Filippo Diversi ga je u svome opisu Dubrovnik iz 1440. portretirao kao bolešljiva kanonika časne dobi. Opisuje ga kao vješta kanonista, čestitu i pravednu osobu, rječita čovjeka i ugodna sugovornika. Očito je Mata Ragninu dobro poznao i s njime se družio.⁴⁴ Ragnina se u oporuci sjetio i svog ispovjednika, znamenitog teologa, dominikanca Vlaha Konstantinovog (Blasius Constantini).⁴⁵ Dio svojih knjiga ostavio je dominikanskom samostanu u Dubrovniku, dio spomenutome ispovjedniku i pojedincima čija je imena zapisao na ceduljice, a ostatak namijenio katedralnoj knjižnici; potonjoj je zapisao i 100 perpera za rukopise, koje je naručio kanonik Vlaho Gleya.⁴⁶ Umro je u visokoj dobi potkraj 1453. ili početkom 1454. godine.⁴⁷

³⁹ Grmekova prosudba da su to kipovi "najistaknutijih učenjaka i državnika, koji su učili ili djelovali u Padovi" pretjerana je, u slučaju Ragnine posve neprimjerena (usp. M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 335).

⁴⁰ *Testamenta notariae*, sv. 15, ff. 76r-78r.

⁴¹ *Diversa notariae*, ser. 26, sv. 13, ff. 263r, 287v (DAD). Potonji dokument odnosi se na korištenje kanoničke nadarbine od zemljišta crkve Sv. Srđa na Koločepu.

⁴² Zdenka Janeković-Römer, »Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku.« *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003): 39.

⁴³ *Acta Minoris Consilii*, ser. 5, sv. 9, f. 193 (DAD); *Acta Consilii rogatorum*, ser. 3, sv. 8, 235v (DAD).

⁴⁴ F. de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*: 87 i 171.

⁴⁵ Za osnovne biografske podatke, vidi: Franjo Šanjek, »Constantini, Blaž.« *Hrvatski biografski leksikon* 2 (1989): 701. Njima se može dodati da je Vlaho 1445. prepisao dio *Božanske komedije* (danas u Bodleian Library u Oxfordu) i ostavio neke ispise iz Lukana i Dantea (danas u Arhivu HAZU) - vidi Jakov Stipišić, »Prvi poznati kontakt s Danteom u Hrvata«, u: *Dante i slavenski svijet*, II, ur. Frano Čale. Zagreb 1984: 634-636. Dvojbeno je treba li "Constantini" tretirati kao prezime; čini mi se da je ipak u pitanju pravi patronimik, jer se u Ragnininoj oporuci izričito imenuje "fiol de Costadin" (*Testamenta notariae*, sv. 15, f. 77v).

⁴⁶ *Testamenta notariae*, sv. 15, ff. 76r-78r. Iz izvršenja oporuke ne vidi se koja je djela Ragnina imao (*Distributiones testamentorum*, ser. 10.2, sv. 15, ff. 56-62, DAD); iz oporuke se razabire da je imao glosirani psalterij, a od kanonika Vlaha Gleya naslijedio je dva časoslova: *breviarium* i *diurnale* (*Testamenta notariae*, sv. 10, ff. 125r-126v).

⁴⁷ *Testamenta notariae*, sv. 15, ff. 76r-78r.

Nikolu Paskojevog Resti (Nicolaus Pasqualis de Resti), rođena oko 1418.,⁴⁸ zatječemo 1439. kao studenta u Padovi.⁴⁹ Bio je svjetovnjak i studirao rimsko pravo (*leges*). Po svoj prilici studij nije završio, jer ne raspolazemo ni zapisom o doktorskom ispitu niti ikakvim dokumentom u kojemu bi se Nikola titulirao kao *doctor*. Možda je na njegov prekid studija kako posredno utjecala očeva smrt 1438.⁵⁰ U Dubrovnik se svakako vratio prije 1443.,⁵¹ a 1444. se oženio.⁵² Rod Resti bio je u to vrijeme vrlo snažan po broju odraslih patricija i položajima koje su zauzimali u državnom aparatu; Nikolin otac Paskoje (zvan Žužletić) bio je vitez kralja Sigismunda Luksemburškog.⁵³ Međutim, Nikola je umro prije četrdesete godine života, ne doživjevši dob u kojoj je mogao biti biran na važnije funkcije. *Zrcalo*, registar u koji su se upisivali izbori na funkcije, bilježi da su mu povjeravane niže službe (na pr. nadzornik nad vunarskim obrtom 1446., fontikar 1450.). Višekrat se javlja na relativno osjetljivom položaju jednog od financijskih nadzornika (*officialis rationum* - 1446., 1451., 1453.).⁵⁴ Glavna mu je djelatnost bila trgovina tkaninama između Venecije i balkanskog zaleđa.⁵⁵ Zbog sudjelovanja u pregovorima s hercegom Stjepanom Vukčićem o zajmu njegovu poslovnom partneru Vuku Bobaliju bio je 1448. kažnjen jednomjesečnim zatvorom.⁵⁶ Pisao je poeziju na latinskom i talijanskom, no djela mu nisu sačuvana;⁵⁷ poznajemo, međutim, niz pjesama koje mu je uputio kancelar Giovanni Regini iz Feltrea.⁵⁸ Umro je 1454.⁵⁹ te bio pokopan u obiteljsku grobnicu kod dominikanaca, koju je i sam dao urediti.⁶⁰

⁴⁸ Prema procjeni Nenada Vekarića.

⁴⁹ *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1435 ad annum 1450*, prir. Caspare Zonta i Iohanne Brotto. Padova: Editrice Antenore, 1970: 90, sub 1382.

⁵⁰ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica LX/2.

⁵¹ Tada je izabran za *lavoriere de scritta* (*Speculum officialium saec. XV*, ser. 21.1, sv. 1, f. 170r; DAD).

⁵² I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica LX/2.

⁵³ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 392.

⁵⁴ *Speculum officialium saec. XV*, passim.

⁵⁵ To se može zaključiti iz odredbi oporuke (*Testamenta notariae*, sv. 15, ff. 108-109v).

⁵⁶ Z. Janeković-Römer, *Okvir slobode*: 34.

⁵⁷ Sebastijan Slade, *Fasti Litterario-Ragusini*, prir. Pavao Knezović. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001: 50.

⁵⁸ Milan Rešetar, »Pjesme Ivana Lovra Regina, dubrovačkoga kancelara XV. vijeka.« *Građa za povijest književnosti hrvatske* 3 (1901): 19-25; Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III, prir. Stjepan Krasić. Zagreb: JAZU, 1977: 554-555.

⁵⁹ *Testamenta notariae*, sv. 15, ff. 108-109v. Nenadu Vekariću zahvaljujem što mi je stavio na raspolaganje radnu verziju biografije Nikole Restija.

⁶⁰ Đurđica Petrović, »Sepulkralni spomenici u srednjovjekovnom Dubrovniku.«, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, ur. Igor Fisković. Zagreb: MGC, 1991: 131.

Sredinom 15. stoljeća studirao je pravo **Mato Vidov Gozze** (Matheus Viti, Mathio Vita Clemente Gozze), rođen oko 1423.⁶¹ U trenutku odlaska na studij bio je već kanonik, a kasnije se uspeo do časti arhiđakona.⁶² Dubrovačke su mu vlasti davale potporu (*subventio studii*), na pr. 1450. u iznosu od 50 perpera.⁶³ Podupirao ga je i njegov kaptol, dodijelivši mu na dvije godine dodatne prihode koje je uživao kanonik Antun Crieva prije stupanja u franjevački red.⁶⁴ Ne znamo pouzdano na kojem je sveučilištu studirao, no kako je novčane doznake iz domovine preuzimao u Veneciji,⁶⁵ mogla bi to biti obližnja Padova. G. 1451. završio je studij slobodnih umijeća (*artes liberales*) i produžio studirati kanonsko pravo (*ius canonicum*),⁶⁶ no nije jasno je li postigao doktorski stupanj. Povremeno je obavljao diplomatske dužnosti za domovinu, na primjer 1464. je bio u dugom poslanstvu u Italiji i Francuskoj.⁶⁷ Oporuku je sastavio na proljeće 1472., kada se spremao otputovati na hodočašće u Rim, a umro je ujesen iste godine.⁶⁸ Polovicu imovine ostavio je nećaku Vidu, koji je kasnije također studirao pravo i postao kanonik (vidi niže), a drugu polovicu ostalim nećacima. Oporuka je sažeta, pisana u trenutku kada ostavitelj vjerojatno nije pomišljao da će uskoro zaista umrijeti, i u njoj nema nikakvih podataka o pravnim knjigama.

Svećenik **Dobruško Martinov Dobričević** (Bonichus, Bonicho, Boninus, de Bonis, de Bon, Bono) rođen je oko 1435. u antuninskoj obitelji, ogranku roda Nale.⁶⁹ Prema Cervi, zarana je krenuo na školovanje u Italiju, gdje je, svladavši slobodna umijeća (*artes liberales*), prionuo na studij prava.⁷⁰ Studirao je rimsko i kanonsko pravo u Padovi i Perugi, no polaganje doktorskog ispita je odgađao, čini se zbog visokih troškova.⁷¹ Doktorat iz oba prava (*utriusque*

⁶¹ Prema pretpostavci Nenada Vekarića.

⁶² *Testamenta notariae*, sv. 21, f. 32r.

⁶³ *Acta Maioris consilii*, ser. 8, sv. 9, f. 75r (DAD).

⁶⁴ *Diversa cancellariae*, ser. 25, sv. 63, f. 13 (DAD).

⁶⁵ *Acta Maioris consilii*, sv. 9, f. 75r.

⁶⁶ *Diversa cancellariae*, ser. 25, sv. 63, f. 13.

⁶⁷ *Acta Maioris Consilii*, sv. 12, f. 178r. Veliko vijeće tada odlučuje da će mu nadoknaditi 70 dukata za troškove koje je imao u tom poslanstvu.

⁶⁸ *Testamenta notariae*, sv. 21, f. 32rv.

⁶⁹ Na ovome objašnjenju zahvaljujem Nenadu Vekariću. Vrlo kratku biografiju sadrži *Hrvatski biografski leksikon* 3 (1993): 426, pod Dobričević, Dobrić.

⁷⁰ Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, I, prir. Stjepan Krasić. Zagreb: JAZU, 1975: 204. Iz Cervina navoda da je izvrsno poznao teologiju pomišljalo se da je završio i taj studij (*Hrvatski biografski leksikon*, *ibidem*), no za tu tvrdnju nema uporišta.

⁷¹ Objavljeni akti Sveučilišta u Padovi ga ne bilježe. Studentski *curriculum* i problem s troškovima doktorata spominje u molbi papi za polaganje doktorskog ispita (Jadranka Neralić, *Put do crkvene nadarbine: Rimski kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*. Split: Književni krug, 2007: 175).

iuris) stekao je tek 1474., u svojim kasnim tridesetim godinama, temeljem posebnog ispita pred pravnicima papinske kurije.⁷² Kao rektor više dubrovačkih crkava ubirao je prihode koji su mu omogućavali lagodan život.⁷³ Napravio je lijepu karijeru u crkvenoj hijerarhiji i više puta bio postavljen za nadbiskupova vikara.⁷⁴ U toj je funkciji bio u prilici primijenjivati pravno znanje stečeno tijekom studija.⁷⁵ Vjerojatno je upravo za potrebe nekog spora u kojemu je sudio 1472., od kancelara Nikole Goffredi de Sancto Germano posudio pravnu raspravu “*Repetitio integra Lanfranchi super capitulo Quoniam contra falsam, De probationibus*”.⁷⁶ Riječ je o popularnom djelu Lanfranca de Oriano, koje se referira na jedan titulus iz zbirke kanonskog prava *Dekretali Grgura IX.* (X 2.19.11).⁷⁷ Između 1477. i 1479. obnašao je čast komendatarnog opata samostana Sv. Jakova od Višnjice,⁷⁸ no pripadao je dijecezanskom kleru a ne benediktincima, jer se desetak godina kasnije spominje kao svećenik (*sacerdos*).⁷⁹ U knjizi nekretnina zabilježen je 1481. kao zakupnik općinske kuće u desetoj ulici (danas Nalješkovićevea).⁸⁰ Sudjelovao je u raspravi o anđelima i Božjoj providnosti, koju je Juraj Dragišić vodio sa skupinom patricija 1. svibnja 1498. u katedrali.⁸¹ Umro je 1510.,⁸² a oporuka mu nije sačuvana.

Jedan od najzanimljivijih likova među dubrovačkim studenatima prava u 15. stoljeću bio je svećenik **Nikola Radašinov Dončić** (Nicolaus Gioncich, Joncich, Iuncich, Gionach). Pripadao je slikarskoj obitelji: otac Radašin,

⁷² J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*: 175. Titula se spominje u *Testamenta notariae*, sv. 23, 118r; *Distributiones testamentorum*, sv. 23, ff. 88-90.

⁷³ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, I: 204; J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*: 176.

⁷⁴ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, I: 204.

⁷⁵ Z. Janeković-Römer, *Maruša*: 83, 97-99 i dalje kao svjedok u Marušinoj parnici, 103, 105, 117, 131, 211, 242-243, 259.

⁷⁶ *Testamenta notariae*, sv. 21, ff. 33r-34v.

⁷⁷ Ta je *repetitio* bila popularna, te je uvrštena u vrlo popularne zbirke pravnih traktata (prema: Gaetano Colli, *Per una bibliografia dei trattati giuridici pubblicati nel XVI secolo. Indici dei Tractatus Universi Ivris*. Milano: Giuffrè, 1994: 225-226).

⁷⁸ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, I: 202-203; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, III. Split: Benediktinski priorat Tkon: 312. U 15. stoljeću bilo je još slučajeva kada na čelu tog samostana nije bio benediktinac nego komendatarni opat (usp. I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III: 273 i 312).

⁷⁹ Dokument u: S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, I: 204.

⁸⁰ *Knjige nekretnina dubrovačke općine (13-18. st.)*, II, prir. Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 22.

⁸¹ Zdravko Šundrica, *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, I. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2008: 177.

⁸² Z. Šundrica, *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, I: 177.

izrađivač štitova i slikar, spominje se u Dubrovniku od 1424., a Nikolin brat Matko, u literaturi iz povijesti umjetnosti obično označen prezimskom varijantom “Junčić”, razvio je važnu slikarsku djelatnost u Dubrovniku i Kotoru.⁸³ I sam je Nikola u mladosti bar neko vrijeme živio u Kotoru, gdje se oko 1442. spominje kao đakon i učitelj (*diaconus et abbas, rector scolarum in Catharo*).⁸⁴ Od 1437. do 1458. imao je, zajedno s bratom Matkom, unajmljenu kuću s radionicom na Placi, nasuprot franjevačke crkve.⁸⁵ U Padovi je doktorirao kanonsko pravo 28. studenog 1461., stekavši titulu *doctor decretorum*.⁸⁶ Andrija Kotrulj dao mu je četrdeset dukata kao potporu za stjecanje doktorata,⁸⁷ Nikola je u oporuci istaknuo da tu svotu nije bio dužan vratiti, ali je legatom Kotrulju ostavio neke knjige.⁸⁸ Ubrzo po povratku sa studija (1462.) postavljen je za učitelja (*rector*) dubrovačke škole. Obvezao se da će u blagdanske dane podučavati kanonsko pravo i statut, od čega se očekivalo da će “značajno prosvjetliti pamet onih koji vode upravljanje državom” i pozitivno utjecati na tumačenje propisa i statuta.⁸⁹ Takva “dopunska nastava” iz prava opet je organizirana 1465., kada se ponovno u službi učitelja našao pravnik, Antonio Fondi.⁹⁰ Dubrovačke su vlasti očito

⁸³ Vinko Foretić, »Junčić, Matej.« *Hrvatski biografski leksikon* 6 (2005): 553-555; Vinko Foretić, »Junčić, Radašin.« *Hrvatski biografski leksikon* 6 (2005): 555. Nikolina i Matkova sestra Katarina udala se 1446. za zlatara Petra Vojsilovića (Irmhard Mahnken, »Beziehungen zwischen Ragusanern und Albanern während des Mittelalters. Randbemerkungen zur Problematik der balkanologischen Forschung.« *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*, ur. Alois Schmaus. München: Trofenik, 1966: 387).

⁸⁴ *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XVI veka*, I, prir. Jorjo Tadić. Beograd: SAN, 1952: 121-122, pod 265 i 266.

⁸⁵ *Knjige nekretnina Dubrovačke općine (13-18. st.)*, I, prir. Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 184, 285.

⁸⁶ *Diversorum*, sv. 30, f. 100 (Archivio capitolare, Padova); *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1461 ad annum 1470*, prir. Giovanna Pengo. Padova: Editrice Antenore, 1992: 27, sub 68. U ediciji je prezime transkribirano “Gronach”, a u izvorniku stoji “Gionach”; pisar je vjerojatno pogrešno prepisao s koncepta, uzevši slovnú grupu “ci” za “a”.

⁸⁷ Andrija (Rusko) Ivanov Kotrulj bio je mlađi od Nikole, rođen je oko 1432., a umro oko 1479. (Nenad Vekarić, »Dubrovački rod Kotrulj.«, u: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević. Hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, ur. V. Stipetić. Zagreb: Hrvatski računovođa, 1996: 44).

⁸⁸ *Testamenta notariae*, sv. 22, ff. 4r-5r, objavljeno u: *Građa o slikarskoj školi*: 230-232, pod 479.

⁸⁹ ... *cum hoc etiam, quod quando exegerit libros suos, teneatur diebus festivis legere unam lectionem in iure canonico, et etiam teneatur legere in statuta audire volentibus, quod opus habeat multum (sic!) illuminare intellectum eorum qui presunt regimini reipublice, et ad interpretationem ordinum et statutorum (Liber statutorum civitatis Ragusii*, prir. C. Jireček i V. Bogišić. [Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, IX]. Zagreb: JAZU, 1904: XI, bilj. 1).

⁹⁰ Bariša Krekić, »Miscellanea from the Cultural Life of Renaissance Dubrovnik.« *Byzantinische Forschungen* 20 (1994): 134; pretisnuto u: Bariša Krekić, *Dubrovnik: a Mediterranean Urban Society*. Aldershot-Brookfield: Variorum, 1997: IX, 134.

uočavale korist od prijenosa specifičnog znanja koje su ovi učitelji-pravnici posjedovali i zato su bez okolišanja povlačile ovakve pragmatične poteze. Čini se da je Dončić ostao u učiteljskoj službi svega koju godinu (1463-1465).⁹¹ G. 1466. korizmeno je razbolje vjerojatno proveo na hodočašću u Rimu, po želji i na temelju legata Petra Federikovog Gondole.⁹² Umro je od kuge početkom listopada 1473., nedugo nakon što je sastavio oporuku.⁹³ Iz njezina sadržaja saznajemo da je Nikola imao bogatu biblioteku, u kojoj su se nalazile ne samo pravne knjige, nego i teološke i filozofske rasprave, te literarna djela. Izričito je navedeno samo par naslova, među kojima su *Soliloquia* Sv. Augustina (*libellum... soliloquiorum Beati Augustini*) i *Sofizmi* Waltera Burleya (*Burlei sophismata asinina*). Teološka i filozofska djela trebala su pripasti novoutemeljenom dominikanskom samostanu Sv. Križa u Gružu, a pravni naslovi katedrali, pod istim uvjetima pod kojima su joj pripale knjige iz legata znamenitog humanista i astronoma Gjina Gazullija.⁹⁴ Naime, Gazulli - rodom Albanac a naturalizirani Dubrovčanin - svoje je teološke i pravne knjige 1465. ostavio stolnici, s time da budu na korištenje svima koji ih budu htjeli konzultirati i čitati.⁹⁵

Od približno 1464. do 1467. studirao je u Padovi vlastelin **Luka Đivov Bona**. Dominikanac Sarakin (Serafin) Nikolin Bona, koji je ondje u isto vrijeme

⁹¹ Učiteljska mu je služba 10. lipnja 1463. i 30. svibnja 1464. potvrđivana na po godinu dana. Dana mu je na korištenje općinska kuća, uz godišnju plaću od 180 odnosno 170 perpera (*Acta Maioris consilii*, sv. 12, tergo, f. 19v, 24v). To je bila relativno niska plaća, usporedi li se s onim što je primao Franciscus de Burgo Sancti Sepulchri, njegov neposredni prethodnik u učiteljskoj službi (*Acta Maioris consilii*, sv. 12, tergo, f. 10v); možda je razlog tome ležao u činjenici što je Dončić bio "domaći čovjek", kojeg su vlasti stipendirale u vrijeme studija.

⁹² *Item lasso a misser padre Nicola Gioncich che vada a Roma in quadragesima e che staga per tuta quadragesima pregando dio per mi. E per sua fatiga che habia ducati venticinque* (*Testamenta notariae*, sv. 19, f. 76v).

⁹³ Oporuka je proglašena 8. listopada 1473.

⁹⁴ *Item lego ommnes libros in theologia et in philosophia et ad artes pertinentes conventui fratrum predicatorum in ecclesia Sancte Crucis. Item lego libros legales ecclesie Sancte Marie ecclesie maioris, ea condicione qua sunt legati libri magistri Ioannis de Gazulis. Libros autem quos habeo in poesia vendantur et voto meo satisfiat per epitropos meos ut ordinabo...* (*Građa o slikarskoj školi*: 230-232, pod 479).

⁹⁵ *...Dimitto omnes et singulos libros meos spectantes ad ius canonicum et ad sacram scripturam ecclesie Sancte Marie Maioris de Ragusio hac lege et condicione quod dicti libri debeant poni in unum locum, ubi procuratoribus dicte ecclesie videbitur, ubi stare debeant perpetuis temporibus, quousque dicti libri durabunt, pro commoditate volentium aliquid videre et legere in dictis libris. Sed non possint alicui in specialitate dari et commodari, sed semper stent, ut dictum est, in una biblioteca pro commoditate volentium aliquid legere et videre, prout dicti procuratores ordinauerint...* Oporuku je objavio Šime Jurić u članku »Prilozi biografiji Ivana Gazulića.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 8-9 (1962): 476-477. O Gazulliju postoji bogata literatura, citirana u Mirko Dražen Grmek, »Gazulli, Gjin.« *Hrvatski biografski leksikon* 4 (1998): 625.

studirao teologiju, bio mu je vrlo daleki rod.⁹⁶ Luka Bona rođen je oko 1445.,⁹⁷ a upisan u Veliko vijeće 18. prosinca 1465.⁹⁸ Već je 1463., prije odlaska na studij, stupio u brak s Franicom Benessa.⁹⁹ Sljedeće godine spominje se kao student rimskog prava (*scholaris iuris civilis*).¹⁰⁰ Dubrovačke vlasti odobrile su mu 27. studenog 1466. obilatu stipendiju od 100 perpera,¹⁰¹ vjerojatno zato što je već odmaknuo sa studijem i približio se trenutku polaganja skupog doktorskog ispita. Doktorat rimskog (svjetovnog) prava stekao je 22. travnja 1467.;¹⁰² među promotorima bili su ugledni profesori Angelo Ubaldi i Bartolomeo Cipolla, koji su mu predavali tijekom studija.¹⁰³ Nakon položenog javnog ispita, iz ruku prvoga primio je doktorske insignije. Ne znamo je li se Bona odmah po završetku studija vratio u domovinu, jer ga *Zrcalo* ne bilježi.¹⁰⁴ Umro je u Dubrovniku u srpnju 1473., ne navršivši 30 godina i na pragu roditeljstva.¹⁰⁵ Posmrčetu je namijenio dva pravna djela koje je posjedovao, no kako dijete nije poživjelo, knjige su pripale lokrumskom benediktinskom samostanu. Riječ je o dvo-sveščanom *Speculum iudiciale* Viljema Durantisa (*Guillelmus Durantis*) i *Summi* Henrika de Segusio zvanog Hostiensis u tri sveska,¹⁰⁶ koje je vjerojatno nabavio za vrijeme studija u Padovi. Prvo djelo vrlo je popularan priručnik o romansko-kanonskom postupku s kraja 13. stoljeća,¹⁰⁷ a drugo ne manje poznata obrada *Dekretala Grgura IX. (Liber Extra)*.¹⁰⁸ Ono što čudi, međutim, Bonin je izbor knjiga koji bi se prije očekivao od nekoga tko studira kanonsko pravo;

⁹⁶ Usp. I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica XI/4. Za osnovne biografske podatke, vidi: Stjepan Krsić, »Bunić, Serafin.« *Hrvatski biografski leksikon* 2 (1989): 503.

⁹⁷ Prema pretpostavci Nenada Vekarića.

⁹⁸ *Speculum officialium saec. XV*, f. 387v.

⁹⁹ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica XI/3.

¹⁰⁰ *Diversorum*, sv. 32, f. 16; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 136, sub 361.

¹⁰¹ *Acta Maioris consilii*, sv. 13, f. 23r.

¹⁰² *Diversorum*, sv. 33, f. 65; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 252, sub 623.

¹⁰³ O tim nastavnicima: Annalisa Belloni, *Professori giuristi a Padova nel secolo XV: Profili bio-bibliografici e cattedre*. [Ius commune, Sh. 28]. Frankfurt am Main: Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte, 1986: 128-130 i 153-156.

¹⁰⁴ Usp. *Speculum officialium saec. XV*, passim.

¹⁰⁵ *Testamenta notariae*, sv. 21, 62v-63r. Oporuku je sastavio 16. srpnja 1473., a proglašena je 23. srpnja, što znači da je umro između ta dva datuma.

¹⁰⁶ Ibidem; *Distributiones testamentorum*, sv. 18, ff. 281r-282r.

¹⁰⁷ Knut Wolfgang Nörr, »Die Literatur zum Gemeinen Zivilprozess.«, u: *Handbuch der Quellen und Literatur der Neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte*, I, *Mittelalter*, ur. Helmut Coing. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1973: 394.

¹⁰⁸ Kenneth Pennington, »Henricus de Segusio (Hostiensis)«, u: Kenneth Pennington, *Popes, Canonists, and Texts 1150-1550*. Aldershot: Variorum, 1993: XVI, integralno on-line: <http://faculty.cua.edu/pennington/1140d-h.htg/HOSTIENSIS.html> (siječanj 2008).

vjerojatno knjige nije ni nabavio da bi iz njih učio, nego mu se možda ukazala prilika za kupnju ovih standardnih djela, koju nije želio propustiti.

Tijek studija **Frana Vlahovog Gradi** (Franciscus Blasii de Gradi, de Gradibus) teкао je neuobičajeno. Već kao mladi kanonik¹⁰⁹ spremao se 1458. na studij, te su mu državne vlasti dodijelile potporu od 30 perpera.¹¹⁰ Nije jasno je li odlazak na sveučilište tada odgodio, ili je studirao s duljim prekidima. U Padovi ga nalazimo tek desetljeće kasnije, u svibnju 1467., kao svjedoka pri jednom doktoratu.¹¹¹ Za završnu fazu studija s postizanjem doktorskog stupnja pripremao se potkraj 1468. i Veliko vijeće odobrilo mu je 80 perpera za predstojeće troškove (*in auxilium expensarum quas faciet in doctoratu ad quem accipiendum iturus est in Italiam*).¹¹² Doktorirao je kanonsko pravo 13. rujna 1469. pred profesorima Angelom da Castro, Bartolomeom Capodilista i Giovannijem Giacomom Can.¹¹³ Angelo da Castro, koji je Gradiju bio i promotor, u to je doba držao jutarnju nastavu kanonskog prava (*de mane*), posvećenu prvim dvjema knjigama Dekretala Grgura IX (*Liber Extra*), zbirke koja je tada bila nosivi dio kanonističkog studija.¹¹⁴ O Bartolomeu Capodilisti nije poznao gotovo ništa, a Giovanni Giacomo Can bio je poznati profesor, koji je kanonistiku predavao u popodnevnom terminu.¹¹⁵ Kao što je bio običaj, Gradiju su pri svečanom stjecanju doktorata svjedoci bili njegovi kolege i "zemljaci" Benedikt Crieva i Nikola Ghetaldi, uz još dvojicu studenata porijeklom s Cipra i iz Kopra. Gradijev životopis po povratku u Dubrovnik može se rekonstruirati tek fragmentarno, jer je gradivo nadbiskupskog arhiva propalo. G. 1473. primio je od države naknadu za neko zemljište, koje mu je oduzeto za potrebe izgradnje opkopa na Pilama.¹¹⁶ Sljedeće godine zatražio je papinu proviziju (izravno odobrenje nadarbine) za crkvu Sv. Ivana na Šipanu, koja je bila pod patronatom njegove obitelji i upleo se u borbu za niz nadarbina s Matom Ragninom i Đurom Dersa.¹¹⁷ Bio je punomoćnik Maruše Bratosaljić

¹⁰⁹ Prema pretpostavci Nenada Vekarića, rođen je oko 1440.

¹¹⁰ *Acta Minoris consilii*, sv. 14, f. 243; *Acta Maioris consilii*, sv. 11, f. 54r.

¹¹¹ *Diversorum*, sv. 33, f. 73; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 260, sub 643. Nazvan je samo Franciscus de Ragusio, no s obzirom na podatke koji slijede, sigurno je riječ o njemu.

¹¹² *Acta Maioris consilii*, sv. 13, f. 128v.

¹¹³ *Diversorum*, sv. 35, f. 18v; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 373, sub 890.

¹¹⁴ A. Belloni, *Professori giuristi*: 119-123. Za biografske podatke, vidi: Giovanna d'Amelio, »Castro, Angelo da.« *Dizionario biografico degli Italiani* 22 (1979): 223-225.

¹¹⁵ A. Belloni, *Professori giuristi*: 259, 345, 350.

¹¹⁶ *Acta Minoris consilii*, sv. 23, prilog 2.

¹¹⁷ Jadranka Neralić, »... tibi qui ut asseris, de nobili genere ex utroque parente procreatus existis, auctoritate presentium indulgemus... Plemstvo i crkvena karijera u papinskim dokumentima 15. stoljeća.«, u: *Izabrane teme iz hrvatske povijesti*, ur. Suzana Miljan i Marko Jerković. [Dies historiae, 2]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu - Hrvatski studiji, 2007: 177; J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*: 176, 243-245.

i njezina muža Frana Menze u složenom bračnome sporu koji se 1480. vodio pred nadbiskupskim sudom.¹¹⁸ Osamdesetih godina bio je nadbiskupov vikar¹¹⁹ te je u tome svojstvu bio u prilici primjenjivati znanje kanonskog prava stečeno u Padovi. Primjerice, 1483. je sudio u sporu oko crkve i beneficija Sv. Spasa “od močvare”.¹²⁰ G. 1487. tužio je Malom vijeću Bernarda Nikolinog Gondolu da ga je izvrijeđao. Svjedok Junije de Luca izjavio je da je tuženik ometao Gradija dok je sudio nekom svećeniku, vikao na njega, “poslao ga k vragu” i u afektu ga oklevetao da je svojoj kumi napravio sina, no da mu ni ovaj nije ostao dužan, nazvavši Bernarda svinjom. Kao svjedoci, u tom su postupku saslušani kanonici Mato Ragnina i Vlaho Gondola;¹²¹ proces je završen odlukom Maloga vijeća, koje je 29. svibnja osudilo Bernarda Gondolu na deset dana zatvora.¹²² Sastavljajući 1494. oporuku, Frano Gradi spominje i knjige, za koje određuje neka se prodaju i unesu u ostavinsku masu.¹²³ Očito je bio prislan s kanonikom Junijem de Lucom,¹²⁴ koji je bio ne samo svjedok i izvršitelj njegove oporuke, nego je Gradi odredio da, ako bude htio, za njegovu dušu i na teret ostavine pođe na hodočašće u Svetu Zemlju.¹²⁵ U knjižici dugova koje treba posmrtno isplatiti ubilježio je i dug od pet dukata kolegi sa studija, Antoniju Zarotti iz Kopra (*Antonio de Zaterottis /sic!/ de Cauo de Istria fo mio compagno a Padua*),¹²⁶ koji mu je bio svjedok pri promociji,¹²⁷ a koji je 1472. postao rektor jurista.¹²⁸ Vrlo je zanimljiv podatak da je Gradi ostavio oporučni legat da se kupi “*una instituta*” za knjižnicu samostana Male Braće, a zapis o izvršenju

¹¹⁸ Z. Janeković-Römer, *Maruša*: 247-248. Autorica je posve u pravu da je Gradi bio jedan od najboljih dubrovačkih pravnik toga vremena; ne stoji, međutim, njezina tvrdnja da je bio “lovorom ovjenčani književnik”, jer Cerva govori o stjecanju diplome (*laurea ornatus*) a ne o lovorovu vijencu kakav je kasnije stekao Ilija Crieva (usp. S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 70).

¹¹⁹ Na pr. *Distributiones testamentorum*, sv. 20, f. 267; *Acta Consilii maioris*, sv. 17, prilog bez signature; *Acta Consilii minoris*, sv. 23, f. 63r. Funkciju vikara ističe i Cerva u kratkoj Gradijevoj biografiji (*Bibliotheca Ragusina*, II/III: 70).

¹²⁰ *Chiese e monasteri*, ser. 14, sv. 20 i 21 (DAD).

¹²¹ *Acta Consilii maioris*, sv. 17, prilog bez signature.

¹²² *Acta Consilii minoris*, sv. 23, f. 63r.

¹²³ *Testamenta notariae*, sv. 27, f. 109v.

¹²⁴ Godine 1470. dodijeljena mu je državna stipendija od 30 perpera, ali s time da mu se isplati tek kada pođe na studij (*Acta Consilii maioris*, sv. 13, f. 191). Pitanje je da li je do toga ikada došlo, a Junije Nikolin Luca svakako nije nosio titulu doktora prava. Umro je iza 1496., a oporuka mu nije sačuvana.

¹²⁵ *Testamenta notariae*, sv. 27, f. 110r.

¹²⁶ *Testamenta notariae*, sv. 27, f. 111r.

¹²⁷ Naveden kao *d. Antonius f. d. Petri Pauli de Gerotis de Iustinopoli, iuris civilis scholaris; Diversorum*, sv. 35, f. 18v; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 373, sub 890.

¹²⁸ M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 339.

potvrđuje da je riječ o Justinijanovim *Institucijama* (*Institutiones seu Librum institutionum iuris civilis*).¹²⁹ *Institucije* su nudile sažet prikaz sustava rimskog prava i bile pisane kao udžbenik, zbog čega su kroz srednji vijek i sve do naših dana ostale temeljnim priručnikom za upoznavanje rimskopravnih zasada, ali i prava uopće.¹³⁰ Gradi nije imao primjerak tog djela, što nije čudno, jer nije studirao rimsko, nego kanonsko pravo. Međutim, očito je procijenio da bi bilo korisno da se taj tekst nađe u Dubrovniku, pod rukom onima koje bi mogle interesirati osnove prava. Epitropi su se potrudili pribaviti *Institucije* i 1497. ih je preuzeo gvardijan franjevac.¹³¹ Nažalost, knjižnica je izgorjela u požaru 1667., pa ni ta knjiga nije sačuvana.¹³² Gradi je umro početkom studenog 1495.

Oko 1465. studirao je pravo kanonik **Mato Lovrin Ragnina** (Matheus Laurentii Ragnina, Mattheus Araneus), pranećak već spominjanog Mata Marinovog.¹³³ Te je godine primio državnu stipendiju u neuobičajno visokom iznosu od 100 perpera, no izglasanu s vrlo tijesnom većinom glasova.¹³⁴ Studij je uspješno završio i postigao doktorat iz oba prava (*utriusque iuris doctor*),¹³⁵ možda u Rimu ili negdje na području Papinske države.¹³⁶ Postao je član kućanstva i štićenik (*familiaris et continuus commensalis*) kardinala Giuliana della Rovere, nećaka pape Siksta IV., koji je kasnije i sam postao prvosvećenik.¹³⁷ Uskoro je Ragnina ponio titulu apostolskog protonotara i auditora (*prothonotarius apostolicus et auditor*).¹³⁸ G. 1479. napisao je traktat-poslanicu upućenu papi, u kojoj raščlanjuje netom sklopljen mirovni ugovor Venecije s Osmanskim

¹²⁹ *Testamenta notariae*, sv. 27, f. 111v; *Distributiones testamentorum*, sv. 23, f. 90r.

¹³⁰ Hrvatsko je izdanje priredio i popratio prijevodom Ante Romac (Justinijan, *Institucije*. Zagreb: Latina et Graeca, 1994).

¹³¹ *Distributiones testamentorum*, sv. 23, f. 90r.

¹³² Mijo Brlek, »Knjižnica Male braće u Dubrovniku.«, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić. Zagreb-Dubrovnik: Kršćanska sadašnjost i Samostan Male braće, 1985: 597.

¹³³ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica LVIII. Bio je kanonik već pri odlasku na studij (v. izvore cit. u sljedećoj bilješci), a ne tek po povratku iz Rima, kako tvrdi S. M. Cerva (*Bibliotheca Ragusina*, II/III: 414).

¹³⁴ *Acta Maioris Consilii*, sv. 12, ff. 222v; B. Krekić, »Miscellanea«: 136 (s pogrešnom godinom).

¹³⁵ Za titulu vidi na primjer: *Acta et diplomata saec. XV*, ser. 76, br. 75 i 169 (DAD); *Testamenta notariae*, sv. 28, f. 28v; *Diversa notariae*, sv. 73, f. 54r. Kurelac pogrešno navodi da je bio doktor crkvenog prava (Miroslav Kurelac, »O mogućnostima i uvjetima mira između Venecije i Turaka: poslanica Dubrovčanina Mateja Ranjine papi Sikstu IV 1479.« *Croatica Christiana Periodica* 16/30 (1992): 180).

¹³⁶ S. M. Cerva navodi da je studirao u Rimu (*Bibliotheca Ragusina*, II/III: 414).

¹³⁷ M. Kurelac, »O mogućnostima i uvjetima mira između Venecije i Turaka«: 180; J. Neralić, »... tibi qui ut asseris«: 176; J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*: 53, 174-175.

¹³⁸ *Acta et diplomata saec. XV*, br. 75; J. Neralić, »... tibi qui ut asseris«: 177.

Carstvom, koji je papa bio prisiljen prihvatiti, te izlaže argumente zašto je takva politika pogrešna (*Libellus de contentione super pace Venetorum cum Magno Turco...*).¹³⁹ Ne znamo kada se točno vratio u Dubrovnik, no ondje je sigurno boravio već 1481., kada kao rektor crkve Sv. Andrije na Lopudu daje u trajni zakup neka zemljišta.¹⁴⁰ Papa Inocent VIII. 1485. ovlastio ga je da, kao *delegatus apostolicus*, riješava neke sporove među klericima.¹⁴¹ Javlja se kao svjedok u postupku zbog vrijeđanja između Frana Gradija i Bernarda Gondole 1487.¹⁴² Od 1488. se, kao arhiđakon, nalazio na čelu dubrovačkog kaptola.¹⁴³ Osim položaja rektora i opata crkvice Sv. Andrije na Lopudu,¹⁴⁴ uživao je nadarbine rektora i opata crkve Sv. Stjepana u Rijeci dubrovačkoj (1488.)¹⁴⁵ te rektora crkve Sv. Ivana (na mjestu današnje crkve Karmen; oko 1490).¹⁴⁶ Umro je 1499. U oporuci nema spomena o knjižnici,¹⁴⁷ no znamo da je Ragnina bio učen i načitan čovjek. Nikola Ghetaldi u svojoj oporuci spominje dvije knjige koje je posudio Mati: latinsku gramatiku N. Perottija (*Grammatica Sepontina*) i Ciceronove govore (*Orationes Ciceronis*).¹⁴⁸

Približno u isto vrijeme studirao je u Padovi kanonik **Benedikt Martolov Crieva** (Benedictus Martoli de Crieva). O njegovu životopisu prije i poslije studentskih dana ne znamo gotovo ništa, osim da je 1480. vjerojatno već bio

¹³⁹ M. Kurelac, »O mogućnostima i uvjetima mira između Venecije i Turaka«: 180-181. Rukopis, vjerojatno autograf, čuva se u Vatikanskoj knjižnici (Vat. lat. 4858).

¹⁴⁰ *Diversa notariae*, sv. 65, f. 93r.

¹⁴¹ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 414.

¹⁴² *Acta Maioris consilii*, sv. 17, prilog bez signature; v. gore.

¹⁴³ *Diversa notariae*, sv. 68, f. 166r.

¹⁴⁴ *Diversa notariae*, sv. 65, f. 93r; *Diplomata et acta saec. XV*, br. 75, 169.

¹⁴⁵ Sustjepanskoj crkvi pripadala je, između ostaloga, zemlja na Lopudu (*Diversa notariae*, sv. 68, f. 166r).

¹⁴⁶ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 414-415. O Ragnininim pokušajima da se domogne nadarbine Sv. Andrije od pučine i benediktinskog samostana na Mljetu, vidi: J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*: 53-54.

¹⁴⁷ *Testamenta notariae*, sv. 28, f. 28v.

¹⁴⁸ *Testamenta notariae*, sv. 24, ff. 119v-120v. Niccolò Perotti (1430-1480) nazivan je i *episcopus Sypontini* (Armando F. Verde, *Lo Studio fiorentino 1473-1503: Ricerche e Documenti*, II. Firenze: Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento, 1973: 255); ovdje je riječ o njegovu djelu *Rudimenta grammatices*, čije se staro izdanje može konzultirati na: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k528418> (ožujak 2008). Spomenuto Ciceronovo djelo vjerojatno je *Oratio pro Milone* (usp. A. F. Verde, *Lo Studio fiorentino*, II: 250). Za podatke o rukopisima Ciceronovih djela u Dubrovniku u 15. stoljeću, vidi: Aleksandar Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, I - Srednji vijek. Zagreb: Školska knjiga, 2004: 334. O raširenoj praksi dubrovačkih patricija da uzajamno posuđuju knjige, vidi: B. Krekić, »Miscellanea«: 143.

mrtav.¹⁴⁹ U Padovi je boravio od oko 1466. do 1469. ili 1470.¹⁵⁰ i studirao kanonsko pravo.¹⁵¹ Čini se da dubrovačke vlasti nisu baš imale povjerenja u ozbiljnost njegova studija, jer su mu dvaput odbile dati uobičajenu stipendiju.¹⁵² Akt o doktoratu nije sačuvan, te je vjerojatno da Crieva studij nije završio.

Crievin kolega na studiju bio je **Nikola Marinov Ghetaldi**,¹⁵³ također već kanonik dubrovačkog kaptola. Obojica su 1469. bili svjedoci pri doktoratu nešto starijeg studenta Frana Gradija.¹⁵⁴ Čini se da studij kanonskog prava nije nikad dovršio, jer ne samo da se titula ne spominje u njegovog oporuci, nego ni u ispravi iz 1480. nije nazvan *doctor*, dok Mato Ragnina jest.¹⁵⁵ Kao papinski povjerenik uređivao je 1480. neke imovinske odnose u vezi s crkvom Sv. Feliksa na Pilama.¹⁵⁶ Knjige sa studija ostavio je najsposobnijem sinu brata Vida (*...Libri autem studii et cetera que in studi continentur sint eius nepotis mei ex fratre Vito qui magis litteris vacaret*),¹⁵⁷ ne znamo o kojim je knjigama riječ ni što je s njima poslije bilo.¹⁵⁸ Umro je 1482.,¹⁵⁹ možda od kuge koja je tada harala.¹⁶⁰

U grupu Dubrovčana koji su u Padovi 60-ih i 70-ih godina 15. stoljeća studirali pravo ubraja se i **Kristofor Stojković** (Cristophorus de Stoycho).¹⁶¹

¹⁴⁹ Ne spominje se u oporuci brata Vicka iz 1480. (*Testamenta notariae*, sv. 23, f. 138rv). Ne obrađuje ga Cerva, a nema ga ni u genealogiji I. Mahnken. U Dubrovniku nije registrirana njegova oporuka.

¹⁵⁰ *Acta Maioris consilii*, sv. 13, ff. 26r, 147v. Iz potonjeg podatka proistječe da je u lipnju 1469. bio blizu polaganja doktorskog ispita.

¹⁵¹ Kao *scholaris iuris canonici* bio je svjedok pri promociji Frana Gradija (*Diversorum*, sv. 35, f. 18v; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 373, sub 890). U izdanju je krivo transkribirano njegovo prezime ("Zrinis").

¹⁵² *Acta Maioris consilii*, sv. 13, ff. 26r, 147v. Prvi dokument citira i B. Krekić, »Miscellanea«: 137.

¹⁵³ Mahnken ga prati u arhivskim izvorima od 1462. do smrti 1482. (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica XXXII).

¹⁵⁴ *Diversorum*, sv. 35, f. 18v; *Acta graduum academicorum* 1461-1470: 373, sub 890, bilj. 2 (pogrešno transkribirano "de Geraldis").

¹⁵⁵ *Acta et diplomata saec. XV*, br. 75.

¹⁵⁶ *Acta et diplomata saec. XV*, br. 74 i 75.

¹⁵⁷ *Testamenta notariae*, sv. 24, ff. 119v-120v.

¹⁵⁸ Prema I. Mahnken, Vito je imao samo sina Marina. U Marinovoj oporuci spomenuti su sinovi Vito i Jeronim, no nema nikakvih podataka o knjigama, ni o studiju (*Testamenta notariae*, sv. 41, f. 64v).

¹⁵⁹ *Testamenta notariae*, sv. 24, ff. 119v-120v.

¹⁶⁰ Z. Janeković-Römer, *Maruša*: 255-261; Zlata Blažina-Tomić, *Kacamorti i kuga: Utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*. Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2007: 106-108.

¹⁶¹ *Acta et diplomata saec. XV*, br. 70. U dokumentima iz *Schedarija Garampi* Kristoforovo je prezime upisano dvaput, u varijantama "de Storas" i "de Stortis", očito nastalima iskrivljenjem od "de Stoicis" (usp. Jadranka Neralić, *Priručnik za istraživanje hrvatske povijesti u Tajnom vaticanskom arhivu od ranog srednjeg vijeka do sredine XVIII. stoljeća - Schedario Garampi*, I. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2000: 412, reg. 4332 i 4334).

Slika 2. Nadgrobna ploča Kristofora Stojkovića, crkva Sv. Filipa i Jakova u Novom Vinodolskom.

Pripadao je doseljenicima u Dubrovnik podrijetlom s područja koje su zauzeli Turci (*de terra Turcorum ditioni obtemperati originem trahat*).¹⁶² Kristofor je za vrijeme studija već bio svećenik (*presbiter*).¹⁶³ U jesen 1471. očito se približio doktoratu, jer je podnio molbu dubrovačkim vlastima da mu uobičajenim iznosom od 30 perpera pomognu plaćanje s time povezanih troškova; molba mu, međutim, nije bila usvojena.¹⁶⁴ Bez obzira na tu nepriliku, postigao je stupanj doktora kanonskog prava (*decretorum doctor*).¹⁶⁵ Nakon toga zadržao se u Rimu, gdje je, kao i dvojica Ragnina, pripadao sviti moćnog kardinala

¹⁶² *Acta et diplomata saec. XV*, br. 70. Ovaj dokument, prema Matteijevim ispisima, spominje i Kosto Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici.« *Rad JAZU* 119 (1894): 81. U Vlajkijevoj genealogiji Antunina Kristofora nema (usp. RO 161, VGA, ff. 186r-191r; DAD), pa se čini da nije pripadao obitelji koja je oko 1440. iz Bara prebjegla u Dubrovnik, no uskoro se toliko udomačila i društveno potvrdila da je ušla u bratovštinu Antunina; njeno prezime se kasnije ustalilo u varijanti Staj (Stay).

¹⁶³ Kroz domaću literaturu provlači se tvrdnja da je Stojković bio franjevac, za koju nisam našla nikakve potvrde u izvorima.

¹⁶⁴ *Acta Maioris consilii*, sv. 13, f. 240v.

¹⁶⁵ *Acta et diplomata saec. XV*, br. 70. U aktima Padovanskog sveučilišta nije sačuvan zapis o polaganju doktorskog ispita; možda je doktorirao na području papinske države, poput Dobruška Dobričevića i Mata Ragnine.

Giuliana della Rovere.¹⁶⁶ Nije mu uspio pokušaj da (protupravno) postane dubrovačkim kanonikom,¹⁶⁷ jer se i papinska bula iz 1479. priklonila stanovištu da Stojković nije podoban za kanonika budući da nije plemić i zato što je stranog porijekla.¹⁶⁸ To nije, međutim, ometalo Kristoforov uspon u rimskoj kuriji te je 1479-1480. bio papinski izaslanik (*legatus apostolicus*) u Francuskoj.¹⁶⁹ Kada je 1480. umro modruški biskup Nikola, planuo je oko imenovanja njegova nasljednika žestok sukob između ugarsko-hrvatskog kralja i pape, već neko vrijeme potpaljivan ambicijama Matije Korvina da čvrsto nadzire, pa i vodi crkvenu politiku na područjima kojima vlada.¹⁷⁰ Premda je i Kristofor uživao ugled na njegovu dvoru, kralj se pozivao na svoje patronatsko pravo (*ius patronatus*) imenovanja modruškog biskupa, preferirajući uglednog dominikanca Antuna iz Zadra, provincijalnog vikara, kraljevskog kapelana i kraljičinog ispovjednika.¹⁷¹ Siksto IV. isticao je načelo da papa imenuje nasljednika biskupu koji umre u Rimu (kao što je bio slučaj s Nikolom Modruškim) i odlučio je na tu čast imenovati Kristofora, jamačno po zagovoru svog nećaka, Giuliana della Rovere.¹⁷² U sporu oko prava imenovanja, tijekom kojeg je Korvin svim sredstvima branio svoja prava a i samom Kristoforu uputio pismo prijetećeg tona,¹⁷³ papa je 1482. morao popustiti te potvrditi i

¹⁶⁶ Dragutin Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*. [Posebna izdanja, knj. 150; Odeljenje literature i jezika, knj. 12]. Beograd: SANU, 1961: 40.

¹⁶⁷ Zakon o obaveznom plemićkom podrijetlu kanonika donesen je u Dubrovniku još 1442. (*Liber viridis*: c. 338).

¹⁶⁸ K. Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici«: 81; D. Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*: 40.

¹⁶⁹ Miroslav Kurelac, »Nikola Modruški /1427-1480/: Životni put i djelo.«, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović, Rijeka: Visoka bogoslovska škola - Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988: 134.

¹⁷⁰ M. Kurelac, »Nikola Modruški«: 133-134. Dr. Ivanu Jurkoviću zahvaljujem na pomoći oko izvora i literature za Kristoforov životopis nakon 1480.

¹⁷¹ Manoilo Sladović, *Povjesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*. Trst: Austrianski Lloyd, 1856 (pretisak: Gospić: Državni arhiv i Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003.): 144; M. Kurelac, »Nikola Modruški«: 133-134. O Antunu iz Zadra i njegovoj ulozi pri osnutku generalnog studija dominikanskog reda u Budimu te dubrovačkim dominikancima Serafinu Boni i Tomi Basilio, vidi: Stjepan Krasić, »Uloga hrvatskih dominikanaca u kulturnim planovima kralja Matije Korvina.«, u: *Dani Hvarskog kazališta, Hrvatski humanizam - Janus Pannonius*. Split: Književni krug, 1990: 252-256.

¹⁷² Papinski breve o imenovanju datiran je 26. svibnjem 1480. (D. Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*: 40); *Camera apostolica*, I, prir. Josip Barbarić i dr. Zagreb-Rim: HAZU i dr., 1996: 500; J. Neralić, *Put do crkvene nadarbine*: 176.

¹⁷³ Vilmos Fraknói, *Mátyás király levelei*, II. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1895: 41-42; S. Krasić, »Uloga hrvatskih dominikanaca«: 259.

posvetiti “Korvinovog čovjeka”.¹⁷⁴ No, kada je Antun iz Zadra sljedeće godine umro, otpale su zapreke da ga Kristofor naslijedi i preuzme Modrušku biskupiju.¹⁷⁵ Pietro Ransano (Petrus Ransanus), autor pregleda ugarske povijesti, hvali Kristofora kao vrsnog kanonista i svjedoči da je 1489-1490., uoči Korvinove smrti, bio prihvaćen u ugarskim dvorskim krugovima, a osobito da je “bio vrlo mio kraljici Beatrici”.¹⁷⁶ Čini se da je Kristofor i nadalje pretežno živio u Budimu i Rimu.¹⁷⁷ Nakon Krbavske bitke i pohare Modruša, bio je 1493. prisiljen prenijeti sjedište svoje biskupije u Novi Vinodolski.¹⁷⁸ Dvije godine

¹⁷⁴ Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, IV. Venetiis: apud Sebastianum Coleti, 1769: 109; S. Krasić, »Uloga hrvatskih dominikanaca«: 260.

¹⁷⁵ S. Krasić, »Uloga hrvatskih dominikanaca«: 260. Krasićev rad izmijenio je sliku o prijedoru oko biskupske časti i faktičnom “dovlašću” 1480-1485., koju je donio Mile Bogović (usp. Mile Bogović, »Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje.«, u: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, ur. Mile Bogović. Rijeka: Visoka bogoslovska škola i Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988: 83-84). Vladimir Putanec pretpostavio je da se Kristofor protivio glagoljskoj liturgiji u svojoj biskupiji te da je zato tiskara djelovala u Kosinju, no dokazi za to nisu uvjerljivi (usp. Vladimir Putanec, »Novi prilozi za povijest hrvatskih inkunabula 15. stoljeća.« *Čakavska rič* 13/1 (1985): 29-31).

¹⁷⁶ Petrus Ransanus, *Epithoma rerum Hungararum*, prir. Petrus Kulcsár. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977: 63; M. Bogović, »Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije «: 74.

¹⁷⁷ Spomenut je među svjedocima isprava izdanih u Budimu 1490. (Baltazar Adam Krčelić, *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis... tomus I. Zagrabiae*, 1770; pretpisak Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1994: 203). Godine 1491/2. spominje se kao papinski povjerenik u odobrenju za proširenje gostinjske Sv. Jeronima (Luka Jelić, »Acta Hieronymiana.« *Vjesnik hrvatsko-dalmatinsko-slavonskog arhiva* 4 (1902): 93-94). Godine 1493. bio je među svjedocima povlastica koje je kralj Vladislav II. potvrdio Dubrovčanima (*Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*, prir. József Gelcich i Lajos Thallóczy. Budapest: Kiadja a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottsága, 1887: 651). Godine 1491. boravio je u sjedištu metropolije, u Splitu, gdje je 1494. bio nazočan posveti Vinka Andreisa za otočkog biskupa (D. Farlati, *Illyricum sacrum*, IV: 110; M. Bogović, »Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije«: 74).

¹⁷⁸ O tome je sačuvano prvorazredno suvremeno svjedočanstvo u bilješkama koje je na margine Novljanskog odlomka misala unio župnik Petar Vidaković: *Leta 1493. bi rasap grada Modruše, koga Turci porobiše i popališe, iz koga pobiže častni gospodin, gospodin Kristofor, biskup modruški ali karbavski i s nikolikim kanonici starešimi, ki došavš simo v Novi grad va Vinodoli ustani se tu i učini sebi prebivanje i stolicu v crkvi svetih Filipa i Jakova apoštoli...* (f. 25v). Povodom Kristoforove smrti isti izvor o njegovom životopisu bilježi ovo: *Umri častni otac i gospodin, gospodin Krištofor, biskup modruški i krbavski i pročaja, ki biše roenjem iz Dubrovnika, častni i posvešeni doktor dekreta i naučen mnogo v zakonih i v ceremonijah crkvenih, zač biše veliko vrime stal v rimskom dvori, služeci gardinala od Uze svetoga Petra, biskupa oštinskoga, gospodina Iolijana... ki se prestavi envara 29 v tečeni let božih 1499, koga telo bi častno shraneno va crkvi svetih apostol Filipa i Jakova* (f. 113v; *Acta Croatica / Listine hrvatske*, prir. Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb: tiskarnica Lj. Gaja, 1863: br. 142, str. 155-156; br. 163, str. 178-179; *Hrvatski spomenici*, I, prir. Đuro Šurmin. [Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, 6]. Zagreb: JAZU, 1898: 377-378 i 426-427.

kasnije sklonio se pred kugom u Bakar,¹⁷⁹ no kasnije se vratio u svoju rezidenciju u Novi.¹⁸⁰ Ondje je i umro 29. siječnja 1499. i pokopan u crkvi Sv. Filipa i Jakova.¹⁸¹ Grobnu ploču, koja je još uvijek u podu svetišta, postavio mu je 1517. znameniti pisar, pisac i minijaturist, Dubrovčanin Feliks (Brutus) Petančić. Na njoj je uklesan Kristoforov lik i natpis: XToPHORO EPISCOPO MODRVSIIENSII FELIX / PETANCIUS De RAGVSIO PATRI(n)O F(ilius) OB AMOR/EM PIENTISSIM(um) EI(us) POSVIT M.D.XVII. (slika 2).¹⁸² Iz njega se razabire da je Kristofor Feliksu bio kum i zaštitnik, a ne stric, kako su pogrešno pretpostavljali Kolendić i Kniewald,¹⁸³ a preuzimali i drugi autori. Neosporno je Kristofor utirao Patančiću životnu stazu, možda već poduprijevši njegovo namještenje u dubrovačkoj školi i kancelariji, a svakako priskrbivši mu položaj u pisarnici Korvinovog dvora,¹⁸⁴ zagovoru moćnog velikodostojnika mogla bi se pripisati i Petančićeva služba kancelara u Senju, na mjestu važnom za komunikaciju dubrovačkih vlasti s ugarskim dvorom. Od svih dubrovačkih studenata prava, naturalizirani Dubrovčanin Kristofor najviše se uspeo u crkvenoj hijerarhiji. O posljednja dva desetljeća njegova života, dok je bio biskup, relativno se dosta toga već znalo, kao i o ponekoj ranijoj epizodi; bogati dubrovački izvori omogućili su da ga se jasnije identificira i upotpuni njegova biografija u mlađim danima.

Svećenik **Grgur Albinov Albis** (Gregorius Albini de Albis) studirao je u Padovi kanonsko pravo (*iuris pontificii scholaris*) sedamdesetih godina 15. stoljeća, no o njemu se nakon studentskih dana zasada ne zna ništa. Spomenut je 6. kolovoza 1474. među svjedocima pri doktorskom ispitu Luke de Bisia,¹⁸⁵ Dubrovčanina iz antuninske obitelji koji je studirao slobodna umijeća (*artes*

¹⁷⁹ *Hrvatski spomenici* I, dok. 265, str. 397-398; *Acta Croatica*, br. 152, str. 164-165.

¹⁸⁰ M. Bogović, »Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije«: 74.

¹⁸¹ D. Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*: 40.

¹⁸² Dr. Mirjani Matijević-Sokol zahvaljujem za pomoć u čitanju i interpretaciji natpisa.

¹⁸³ Vidi: Petar Kolendić, »Feliks Petančić pre definitivnog odlaska u Ugarsku.« *Glas SAN* 236 (1959): 2, 16; D. Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*: 39-41. Spomenuti autori svoje su zaključke temeljili na krivome čitanju natpisa; međutim, biografski podaci o Kristoforu, koje sam iznijela, ne dopuštaju vezu stric-nećak.

¹⁸⁴ P. Kolendić, »Feliks Petančić pre definitivnog odlaska u Ugarsku«: 3-7; D. Kniewald, *Feliks Petančić i njegova djela*: 10, 15-20.

¹⁸⁵ *Diversorum*, sv. 37, f. 155; *Acta graduum academicorum Gymnasii Patavini ab anno 1471 ad annum 1500*, IV, prir. Elda Martellozzo Forin. Roma-Padova: Editrice Antenore, 2001: 392, sub 273; Petar Runje, »Hrvatski studenti u Padovi 1470.-1480.« *Mogućnosti: književnost, umjetnost, kulturni problemi* 42 (1995): 119-120, s pogrešnim imenom i datumom doktorata.

liberales) i kasnije radio u Dubrovniku kao liječnik.¹⁸⁶ Uz dva klerika iz Dalmacije (Mihovil Draganić iz Trogira, Juraj Marulić iz Splita), istom je zgodom bio svjedok i Dubrovčanin Toma Radanov Strujić (Thomas de Redan Struich).¹⁸⁷ Svećenik Toma Strujić rođen je oko 1451.,¹⁸⁸ a umro početkom 1484.¹⁸⁹ U aktima vezanima uz Strujićevu oporuku ne spominje se doktorska titula, pa vjerojatno studij nije dovršio.¹⁹⁰ Imao je dva misala, te neke knjige (gramatičar Priscijan,¹⁹¹ Lukan, Ciceronov *De officiis*) koje je primio u zalog za dani zajam. No, nije vjerojatno da je Strujić studirao pravo.

Ponešto drugačiji bio je studentski *curriculum Marina Marinovog Menze* (Marinus Marini de Menze, de Menciis, de Mençiiis). Rođen je oko 1441.¹⁹² u pučkom ogranku obitelji Menze koji je pripadao sloju Antunina.¹⁹³ Nije bio kanonik, što kao pučanin u Dubrovniku nije ni mogao postati,¹⁹⁴ nego svećenik (*presbyter*).¹⁹⁵ Studirao je u Padovi i Perugi, a doktorirao rimsko pravo (*ius civile*) 15. studenog 1476. u Pisi,¹⁹⁶ na sveučilištu koje je upravo u to vrijeme doživjelo veliki uzlet kao središnja toskanska visokoškolska institucija (*studio fiorentino*).¹⁹⁷ Nakon toga je očito nastavio studij kanonskog prava i stekao i taj doktorat, jer se u oporuci Vlaha Gondole spominje kao *doctor in raxon canonica*,¹⁹⁸ a u Vlajkijevoj genealogiji navodi kao *dottor utriusque*.¹⁹⁹ Oporuka

¹⁸⁶ Z. Janeković-Römer, *Maruša*: 54.

¹⁸⁷ Ime mu je u izdanju pogrešno transkribirano: "Thomas de Redanstuunch" (*Acta graduum 1471-1500*, IV: 392, sub 273).

¹⁸⁸ Prema podacima Nenada Vekarića. Očevo ime bilo je Radan ili Rajan (*Testamenta notariae*, sv. 20, f. 106 i sv. 23, f. 36v).

¹⁸⁹ *Testamenta notariae*, sv. 25, ff. 39v-40r.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ Ovaj podatak može nadopuniti one koje je iznijela Zdenka Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka poduka o humanizmu.«, u: Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*, prir. Zdenka Janeković-Römer. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2001: 14-15.

¹⁹² Prema procjeni Nenada Vekarića.

¹⁹³ Z. Janeković-Römer, *Maruša*: 58.

¹⁹⁴ Odrednica "*prete canonico*" iz Vlajkijeve genealogije Antunina (VGA, f. 311v) navela je na pogrešan zaključak Zdenku Janeković-Römer (*Maruša*: 58).

¹⁹⁵ *Testamenta notariae*, sv. 23, f. 117v.

¹⁹⁶ A. F. Verde, *Lo Studio fiorentino*, II: 664. Pri obrani doktorata ostavljeno mu je mjesec dana da podmiri troškove.

¹⁹⁷ L. Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence*: 81; Jonathan Davies, »The Studio pisano under Florentine Domination, 1406-1472.« *History of Universities* 16/1 (2000): 197.

¹⁹⁸ *Testamenta notariae*, sv. 27, ff. 96v-97v.

¹⁹⁹ VGA, f. 311v. Tu okolnost spominje i S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 392.

sugerira da je po povratku u domovinu živio u Stonu. Umro je nedugo zatim, u studenome 1479.²⁰⁰ Poznate su nam neke od knjiga koje je imao: *Biblija*, koju ostavlja Pavlu Zuzorini;²⁰¹ *Dekretali Grgura IX* ili *Liber Extra* (“*la mia decretal*”), koje je trebalo prodati i od tog iznosa isplatiti 16 dukata njegovu ispovjedniku Andriji Mincijevom de Curianis;²⁰² *Konstitucije Klementa V* (*Clementinae*), koje su još desetak godina zaostale kod Marinova oporučnog izvršitelja, Vlaha Marinovog Gondola.²⁰³ Osim toga, imao je posuđene *Dekretale Bonifacija VIII* ili *Liber Sextus* (“*el sexto*”), koje je trebalo vratiti Marcu de Grisboldi iz Perugie,²⁰⁴ vjerojatno poznaniku iz ondje provedenih studentskih dana. Imao je, dakle, na raspolaganju najvažnije izvore kanonskog prava: *Liber Extra*, *Liber Sextus* i *Clementinae*; u tom nizu nedostaje jedino *Gracijanov dekret*, što je možda povezano s činjenicom da na studiju kanonskog prava u Padovi toj zbirci nije pridavana pozornost.²⁰⁵

Vido Marinov Gozze (Vitus Marini de Gozze, Vitto di Goze) rođen je vjerojatno oko 1463.,²⁰⁶ a u izvorima se spominje od 1482.²⁰⁷ Svakako je 1491. već bio kanonik.²⁰⁸ Uz njega, a ne uz Mateja Ragninu vezan je sukob s dubrovačkim vlastima koji je izbio 1499., kada je preko brata Điva pokušao ishoditi položaj arhiđakona direktno od pape.²⁰⁹ Ne znamo gdje je studirao, jedino znamo da je studij kanonskog prava završio nakon 1493.²¹⁰ a prije 1502., kada već nosi titulu *doctor decretorum*.²¹¹ Taj je naslov ponosno dao uklesati i u grednjak kuće u ulici Od Domina (VIT-GOCI-PRIMICERI-DEC-DOC).²¹² Umro je u visokoj dobi potkraj 1542., raspodijelivši sitnije legatate, a općim

²⁰⁰ *Testamenta notariae*, sv. 23, ff. 117v-118v.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Ibidem. O Andriji Mincijevom de Curianis, vidi: Z. Janeković-Römer, *Maruša*: 205-206.

²⁰³ *Testamenta notariae*, sv. 27, ff. 96v-97v.

²⁰⁴ *Testamenta notariae*, sv. 23, ff. 117v-118v.

²⁰⁵ A. Belloni, *Professori giuristi*: 69.

²⁰⁶ Prema pretpostavkama Nenada Vekarića, temeljenima na genealoškim analizama.

²⁰⁷ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica XXXIV/6.

²⁰⁸ *Diversa notariae*, sv. 70, f. 139v. Spomenut je i na popisu kanonika iz 1496. (*Acta et diplomata saec. XV*, br. 94).

²⁰⁹ *Acta Consilii rogatorum*, sv. 28, ff. 137v. Tu signaturu donosi, ali vezuje uz krivu osobu Z. Janeković Römer, *Okvir vlasti*: 219.

²¹⁰ U jednom izvoru iz te godine ne nosi doktorsku titulu, koja je zapisana uz imena nekih drugih članova kaptola (*Diversa notariae*, sv. 73, f. 54r).

²¹¹ »Podatci za povjest dubrovačke biskupije.« *List Dubrovačke biskupije* 12/1 (1912): 11.

²¹² Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*. Zagreb: Matica hrvatska, 1947: 64-65.

nasljednikom imenovavši nećaka Vida, sina brata Điva.²¹³ U oporuci, kao i u nekim drugim dokumentima, označen je kao arhiprezbiter (*archipresbiter, arciprete*),²¹⁴ što predstavlja više kaptolsko dostojanstvo.²¹⁵ Ujedno je bio i decimar (*decimarius*), t.j. ubirao je desetinu ostavljenu za milodar katedrali.²¹⁶

Potkraj 15. stoljeća pravo je studirao **Marin Martolov Caboga**. Rođen je oko 1469., a ušao u Veliko vijeće 1490.,²¹⁷ no zatim je pristupio duhovničkom staležu. Postao je kanonik i stekao doktorat oba prava.²¹⁸ Umro je u Sieni 1509. Oporukom je 5 dukata ostavio za *Collegium Gregorianum* (nazvan i *Sapienza vecchia, Sapiencia vetus*) u Perugi,²¹⁹ dom osnovan 1362. koji je nudio smještaj za 40-50 studenata.²²⁰ Taj bi legat mogao ukazivati da je i sam svojedobno studirao u Perugi. Spomenuto sveučilište, osnovano 1308., bilo je u 15. stoljeću među onima srednje veličine, s priljevom od 150-200 studenata godišnje.²²¹

Njegov je vršnjak, a vjerojatno i kolega sa studija bio **Lovro Nikolin Ragnina** (Laurentius Nicolai de Ragnina, Araneus). Upisan je u *Zrcalo* 13. veljače 1489., što znači da je mogao biti rođen oko 1470.²²² Bio je nećak kanonika i pravnika Mata Lovrinog Ragnine (v. gore),²²³ kojega će naslijediti u službi tajnika moćnog

²¹³ *Testamenta notariae*, sv. 38, f. 230rv.

²¹⁴ *Ibidem*; *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku*, II, prir. Jorjo Tadić. [Građa, knj. 5]. Beograd: SAN, 1952: dok. 1050, str. 137.

²¹⁵ Seraphinus Maria Cerva, *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam: Editio princeps*, prir. Relja Seferović. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2008: 372; Ante Gulin, »Srednjovjekovni dubrovački kaptol: utemeljenje, ustroj i djelatnost.«, u: *Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije*, ur. Želimir Puljić i Nediljko A. Ančić. Dubrovnik-Split: Biskupski ordinarijat Dubrovnik i Crkva u svijetu, 2001: 181.

²¹⁶ *Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku*, II: dok. 1050, str. 137.

²¹⁷ Prema podacima Nenada Vekarića.

²¹⁸ *Testamenta notariae*, sv. 30, 129rv.

²¹⁹ "magnifico Collegio et prestantissime Academie Gregoriane que nuncupatur Sapiencia vetus existenti in civitate Perusiae" (*ibidem*).

²²⁰ Peter Denley, »The vocabulary of Italian Colleges to 1500.«, u: *Vocabulaire des collèges universitaires (XIIIe-XVIe siècles)*, ur. Olga Wijers. [Études sur le vocabulaire intellectuel du Moyen Age, VI]. Turnhout: Brepols, 1992: 72-74.

²²¹ Jacques Verger, »Patterns.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 63; Rainer Christoph Schwinges, »Student education, student life.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 239.

²²² Prema podacima Nenada Vekarića. Zdravko Šundrica pretpostavlja da je on Ragnina koji je 1498. u dubrovačkoj katedrali sudjelovao u raspravi o anđelima i Božjoj providnosti, koju je poveo Juraj Dragišić sa skupinom patricija (usp. Z. Šundrica, *Tajna kutija Dubrovačkog arhiva*, I: 177, bilj. 86).

²²³ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, II: tablica LVIII.

prelata, kardinala Giuliana della Rovere.²²⁴ Cerva pretpostavlja da je pravo studirao u Rimu,²²⁵ no za to nema nikakvih čvrstih uporišta. Vjerojatnijim se čini da je slijedio isti put kao i Marin Caboga, odnosno da je studirao na sveučilištu u Perugi kao pitomac kolegija *Sapienza vecchia*. Naime, u oporuci je tome domu ostavio 30 zlatnih dukata da se izvrše potrebni popravci (iz nekog tajnovitog razloga, zbog kojega ga je mučila savjest), a ukupno 5 dukata tamošnjim knjižarima Francescu i Artremu za neke neplaćene knjige.²²⁶ Završio je studij oba prava (*doctor utriusque iuris*).²²⁷ Kada je kardinal della Rovere - i sam nekada student u Perugi - 1503. postao papa (Julije II.),²²⁸ Lovra Ragninu imenovao je za magistrata Tolentina, grada na području papinske države. Izgleda da se Ragnina na tome mjestu nije zadržao, već je ubrzo otišao u Firenzu, gdje se povezo s Pierom Soderinijem, tada prvim čovjekom (*gonfaloniere della giustizia*) Firentinske Republike. S obzirom na antipapinsku politiku koju je već tada vodio Soderini, a koja će 1511-1512. eskalirati do oružja, Ragnina je ustvari promijenio tabor. U Firenzi je dobio visoku pravosudnu funkciju (*Avvocato della Repubblica Fiorentina*) te je u vladinoj palači navodno istaknut njegov grb.²²⁹ Kada je 1512. svrgnut, Piero Soderini je pobjegao i sklonio se na područje Dubrovačke Republike, vjerojatno računajući da će mu njegov stari pouzdanik pomoći da ostvari kontakte s vlastima.²³⁰ U svojim firentinskim danima Ragnina je jamačno sklopio poznanstvo s Nikolom Macchiavellijem, Soderinijevim tajnikom, kojeg su dubrovačke vlasti 1521. pokušale angažirati za sekretara. Ragnina se, međutim, u Dubrovnik vratio već 1504.,²³¹ otkada je biran na službe u državnom aparatu. Te je godine postao državni odvjetnik (*advocatus del comun*), 1505. i 1508. sudac građanskog

²²⁴ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 347.

²²⁵ S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 347.

²²⁶ *Testamenta notariae*, sv. 33, ff. 108v-110.

²²⁷ Na pr. *Littere e Commissiones Levantis*, ser. 27.1, sv. 18, 93v-94r (DAD); *Testamenta notariae*, sv. 33, f. 108v.

²²⁸ Za biografske podatke v. Michael T. Otto, »Pope Julius II.« *The Catholic Encyclopedia* 8 (1910), također na <http://www.newadvent.org/cathen/08562a.htm> (travanj 2008).

²²⁹ Taj podatak iz epistole Ambroza Ragnine prenosi S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 347-348.

²³⁰ O čitavoj epizodi, vidi: Giuseppe Gelcich, *Piero Soderini profugo a Ragusa. Memorie e documenti*. Dubrovnik: Carlo Pretner, 1894: 16-32.

²³¹ Bez osnova je Cervina pretpostavka da se vratio tek 1512. sa Soderinijem (S. M. Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, II/III: 348). Od njega su to vjerojatno preuzeli G. Gelcich, *Piero Soderini profugo a Ragusa*: 16 i Lujo Vojnović, »Nikola Machiavelli, nesugjeni sekretar dubrovački (1521).« *Glasnik Dubrovačkog učenog društva 'Sveti Vlaho' 1* (1929): 24.

suda, u rujnu 1515., lipnju 1518. i kolovozu 1520. obnašao je čast kneza, 1515. i 1518. bio je senator, 1519. član Malog vijeća, 1520. *advocatus del proprio*, a 1521. bio je izabran za čuvara pravde (*proveditore de la terra*).²³² Ragninin *curriculum* kroz funkcije u državnom aparatu nije atipičan, no stječe se dojam da ga je dubrovačko Veliko vijeće, kao vrsnoga pravoznanca, rado biralo na funkcije za koje je bilo korisno poznavanje prava.²³³ U raznim je sporovima također zastupao crkvene institucije, na pr. 1515. franjevce, a 1517. benediktinske samostane.²³⁴ Državne su ga vlasti slale u osjetljiva poslanstva, primjerice 1511-1512. u Veneciju,²³⁵ a 1517. papi Leonu X.²³⁶ Lovro Ragnina ponosio se i rado kitio svojom doktorskom titulom, pa je 1520. kao član Maloga vijeća upozoren da mu temeljem doktorske titule ne pripada protokolarno prvenstvo koje je iskao.²³⁷ Umro je 1521. godine. Oporukom je odredio da se sve njegove knjige predaju prokuratorima katedrale, kako bi ih oni dali prvom dubrovačkom patriciju koji bude išao studirati pravo (*quos per ipsos procuratores dari volo uni ex nobilibus civitatis nostre qui primus ibit ad studium legum*), koji se trebao obvezati i dati jamstvo da će ustrajno pohađati sveučilište u Perugi ili Padovi (*quod in ipso studio ad conventando et doctorando in publico studio ut est Perusinum seu Patavinum*); ako bi to pak bio neki iz roda Ragnina, bio je oslobođen polaganja jamstva.²³⁸ Četiri godine kasnije, knjige su doista predane Mihiu Franovom Resti, za kojeg je jamčio otac; knjige su tada procijenjene na vrijednost od 12 dukata.²³⁹

Prozopografska razmatranja

Skupina pravnika dobivena arhivskim istraživanjem broji 18 osoba - trinaest je patricija i pet pučana, od kojih su dvojica pripadala višem građanskom sloju

²³² *Speculum officialium saec. XVI*, ser. 21.1, sv. 2, ff. 4v-5r, 21r, 31v, 59v, 60r, 47v, 81r, 88v (DAD).

²³³ O tome kako je, unatoč kombinaciji izbora i zdrijeba, bilo moguće da se neki pojedinci češće biraju na određene službe, vidi pitanje: N. Lonza, »Dubrovački patriciji pred izazovom prava«: 129-130.

²³⁴ *Diplomata et acta saec. XVI*, br. 278.

²³⁵ G. Gelcich, *Piero Soderini profugo a Ragusa*: 16, bilj. 1.

²³⁶ *Littere e Commissiones Levantis*, sv. 18, ff. 93v-94r.

²³⁷ *Acta Consilii rogatorum*, sv. 27, f. 164v, na margini.

²³⁸ *Testamenta notariae*, sv. 33, ff. 108v-110. Bitni dio oporuke objavio je B. Krekić, »Miscellanea«: 137-138.

²³⁹ *Testamenta notariae*, sv. 33, ff. 108v-109r.

Antunina koji se upravo oblikovao.²⁴⁰ Među plemićima bilo je i klerika i svjetovnjaka, no svi pučani koji su u 15. stoljeću studirali pravo bili su svećenici, koji su se možda nadali da će im doktorska titula povećati šanse za uspon u crkvenoj hijerarhiji, a studij su financirali poglavito приходima od crkvenih nadarbina. Dvojica od njih otkrivaju se kao sasvim izuzetni slučajevi, jer su prva generacija doseljenika u Dubrovnik: Nikola Đončić i Kristofor Stojković. Njihov životni put dobar je primjer kako je svećenički poziv otvarao perspektive za društveni uspon i pred onima koji nisu imali snažno obiteljsko zaleđe.

Sljedeći pokazatelj dobiven prozopografskom analizom još je važniji, jer je usko povezan sa svima ostalima. Naime, od ukupno 18 dubrovačkih studenata prava deseterica su bili kanonici, petorica svećenici, a svega tri svjetovnjaci. Petnaestorica su, dakle, pripadali kleru. U to vrijeme na pravnom studiju općenito pretežu duhovnici,²⁴¹ premda će njihov udio u sveučilišnoj populaciji krajem srednjeg vijeka postupno početi opadati.²⁴²

No, okrenimo se najprije dubrovačkim patricijima koji su studirali pravo kao svjetovnjaci. Iz njihovih biografija već se moglo razabrati da je mogući stručni prinos ovih pravnik bio minimalan,²⁴³ što je i logično za institucionalni ustroj koji je bio položen na stalež, a ne na profesiju. Bilo bi pretjerano reći da je dubrovačka država bila neosjetljiva prema pitanju sveučilišne naobrazbe već i zato što je dijelila stipendije, no na studij je ipak gledala kao na ostvarenje pojedinačne ambicije koju je ponekad poželjno poduprijeti, a ne kao na šansu za podizanje stučne kvalitete djelovanja njenih tijela. Pače, bdjelo se nad "uravnolovkom" među patricijima, pa čak i prijetilo zatvorom onome tko bi se na temelju doktorske titule drznuo zaiskati prvenstvo.²⁴⁴

Patricijskom sloju pripadali su i svi kanonici, što je u Dubrovniku 1442. bilo ozakonjeno,²⁴⁵ ali je i dotada bilo pravilo s malo iznimaka.²⁴⁶ Već su mladi

²⁴⁰ O Antuninima vidi: Zrinka Pešorda-Vardić, *Dubrovački Antunini u kasnom srednjem vijeku*. Doktorska disertacija, Zagreb, 2006; Z. Janeković Römer, *Maruša*: 41-44. Za Benedikta Kotruljevića, također pripadnika antuninskog roda, ponekad se navodi da je studirao pravo (pregled donosi Rikard Radičević u: Beno Kotruljević, *O trgovini i o savršenu trgovcu*, prir. Rikard Radičević i Žarko Muljačić. Zagreb: JAZU, 1985: 40), no za tu tvrdnju dosada nije nađena nikakva potkrepa u primarnim izvorima.

²⁴¹ Antonio García y García, »The faculties of law.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 401.

²⁴² R. C. Schwinges, »Student education, student life«: 200.

²⁴³ Vidi gore i: N. Lonza, »Dubrovački patriciji pred izazovom prava«: 129-130.

²⁴⁴ Vidi gore, kod biografije Lovra Ragnine.

²⁴⁵ *Liber viridis*, c. 338.

²⁴⁶ S. M. Cerva, *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*: 373.

kanonici uživali redovite prihode temeljem beneficija na crkvenim posjedima, ne odričući se ni one materijalne podloge koju će baštiniti kao potomci patricijskih obitelji. Papinska bula iz 1298. ublažila je, naime, dotadašnje odredbe kanonskog prava i prihvatila već uspostavljenu praksu da klerici biskupskom dozvolom za vrijeme studija (do sedam godina) zadržavaju beneficije, uz uvjet da se osigura redovito obavljanje bogoslužja u pripadajućim crkvama.²⁴⁷ Zato su dubrovački kanonici mogli odlaziti na studij bez znatnijih financijskih briga, katkada još i potpomognuti državnim stipendijom.²⁴⁸ Slično je bilo i u drugim sredinama,²⁴⁹ i to je omogućavalo da kanonici dominiraju u populaciji studenata prava u srednjem vijeku.²⁵⁰

Na prvi pogled može se činiti neobičnim opredjeljenje kanonika i svećenika za studij prava a ne teologije. Valja, međutim, znati da se u srednjem vijeku teologija podučavala na visokim crkvenim školama,²⁵¹ no u talijanskim centrima zadugo je ostala izvan sveučilišnog okvira, a doktorski stupanj moglo se postići samo u Parizu i Oxfordu. Počevši od sredine 14. stoljeća takvo se stanje mijenja, ali i nakon toga teologija je slabo zastupljena na talijanskim univerzitetima, a studij se uglavnom popunjava pripadnicima propovjedničkih redova (franjevcima i, naročito, dominikancima).²⁵² U takve opće obrise posve se uklapaju i dubrovački primjeri. Istražujući dubrovačke studente u 15. stoljeću našla sam devet studenata teologije (no to vjerojatno nisu svi, jer su podaci o njima bili na margini mog interesa), od kojih su osmorica pripadala dominikanskome

²⁴⁷ Leonard E. Boyle, »The Constituion 'Cum ex eo' of Boniface VIII.« *Mediaeval Studies* 24 (1962): 271-279.

²⁴⁸ Za srodne pokazatelje iz druge polovice 16. stoljeća usp. Relja Seferović, »Strani učitelj i domaći povjesničar: Nascimbene Nascimbeni i Serafin Cerva o retorici.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 45 (2007): 68-69.

²⁴⁹ Za južnofrancuska sveučilišta usp. Jacques Verger, »Prosopographie et cursus universitaires.«, u: *Medieval Lives and the Historian*: 323; za kanonike danskog kaptola Roskilde usp. Elisabet Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave: le chapitre cathédral de Roskilde 1367-1493.«, u: *Medieval Lives and the Historian*: 152.

²⁵⁰ A. García y García, »The faculties of law«: 402. Razlike među sveučilištima nisu bile male a svi pokazatelji nisu poznati, pa ta tvrdnja stoji samo generalno.

²⁵¹ O hijerarhiji dominikanskih škola i nazivima za njih, te dvoznačnosti pojma *studium generale*, vidi: M. Michèle Mulchahey, »The Dominican *studium* system and the universities of Europe in the thirteenth century: a relationship redefined.«, u: *Manuels, programmes de cours et techniques d'enseignement dans les universités médiévales*, ur. Jacqueline Hamesse. Louvain-la-Neuve: Institut d'Études Médiévales, 1994: 277-324; Mariken Teeuwen, *The Vocabulary of Intellectual Life in the Middle Ages*. Brepols: Turnhout, 2003: 142-144.

²⁵² Monika Asztalos, »The faculty of theology.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 433.

redu a jedan cistercitema.²⁵³ Među njima nije bio niti jedan kanonik.²⁵⁴ Pravo je među sveučilišnim disciplinama bilo iznad slobodnih umijeća, medicine i teologije, pogotovo u talijanskim centrima, te je privlačilo studentsku elitu.²⁵⁵ Zato su i kanonici radije pohađali pravni studij, koji je u to doba čuvao prestiž najstarijeg sveučilišnog obrazovanja i donosio visokovrijednu titulu.

Od te osamnaestorice polovica, tj. devetorica studirala su kanonsko pravo, trojica rimsko pravo, čak petorica su stekla doktorat "oba prava" (*utriusque iuris*), dok za jednog studenta nije bilo moguće utvrditi koji je pravni studij izabrao. Orijentacija prema kanonskom ili rimskom pravu uglavnom se podudara s već izvršenim osnovnim životnim izborom: kanonici tendiraju studiju kanonskog prava a svjetovnjaci rimskoga.²⁵⁶ Jedini izuzetak je kanonik Grgur Kalić, koji se opredijelio za studij rimskog prava. Redoviti odabir kanonskog prava čini se samorazumljivim, premda to ustvari nije. Studij rimskog prava (*ius civile*) smatrao se općenito zahtjevnijim i prestižnijim;²⁵⁷ čak i unutar crkvene strukture taj je doktorat imao veću težinu.²⁵⁸ S druge strane, većina studentske populacije birala je kanonsko pravo²⁵⁹ zato što je crkva stoljećima ostala najveći "poslodavac" za završene studente prava; tek s izgradnjom državne uprave i pojačanim potrebama za profesionalnim pravnicima studenti se počinju u većem broju usmjeravati prema rimskom pravu.²⁶⁰ Potrebno je,

²⁵³ Vlaho Konstantinov, Toma Bassegli, Serafin Bona, Juraj Crosio, Donat Georgio, Marin Ptičić, Marcus Resti, Michael nepoznatoga prezimena i znameniti Ivan Stojković. Studirali su u Bologni, Padovi, Perugi i Parizu.

²⁵⁴ Slične je rezultate, tek malo manje drastične, utvrdila E. Mornet za kaptol u Roskildeu: skoro svi studiraju pravo, nekolicina teologiju, nijedan medicinu (E. Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave«: 151). H. de Ridder-Symoens također je konstatala da kanonici iz Tournai i Brugesa većinom studiraju pravo a ne teologiju (»Possibilités de carrière«: 348).

²⁵⁵ R. C. Schwinges, »Student education, student life«: 198.

²⁵⁶ Primjerice, svi kanonici kaptola u Roskildeu u 15. stoljeću studirali su kanonsko pravo a samo jedan je doktorirao oba prava (E. Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave«: 150).

²⁵⁷ J. Verger, »Prosopographie et cursus universitaires«: 321.

²⁵⁸ Peter Moraw, »Careers of graduates.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 266.

²⁵⁹ Na južnofrancuskim sveučilištima udio studenata kanonskog prava kretao se u rasponu 57-90% (André Gouron, »Le recrutement des juristes dans les universités méridionales à la fin du XIVe siècle: Pays de canonistes et pays de civilistes?«, u: *The Universities in the late Middle ages*, ur. Jozef IJsewijn i Jacques Paquet. Leuven: Leuven University Press, 1978: 539; pretisnuto u: André Gouron, *La science du droit dans le Midi de la France au Moyen Age*. London: Variorum reprints, 1984: XI, 539).

²⁶⁰ Na primjeru kanonika iz Laona i Roskildea može se primijetiti da se i kanonici češće odlučuju za studij rimskog prava kad im se otvaraju perspektive za službu u državnoj administraciji (E. Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave«: 161-162).

međutim, istaknuti da su studiji bili organizacijski odvojeni, no da se djelomice predavala ista materija: od studenta kanonskog prava očekivalo se da nauči i osnove rimskog prava, a od civilista da savlada kanonistička znanja (*legista sine canonibus parum valet, canonista sine legibus nihil*).²⁶¹ Zato za stjecanje drugog doktorata i nije bilo potrebno krenuti ispočetka, nego se studiralo “po skraćenom programu” (v. niže).

Najambiciozniji *curriculum studii* - doktorat iz oba prava - izabrala su dva kanonika (Mato Ragnina, Marin Caboga), dva svećenika pučana (Dobruško Dobričević, Marin Menze) i jedan svjetovnjak (Lovro Ragnina). Šarolikost ove skupine ukazuje na udio osobne sposobnosti i upornosti koja je pojedinca navodila da stekne dvojnu titulu.

Od osamnaest studenata koje pratimo barem ih je trinaest studiralo u Padovi, a od tih su svi osim dvojice ondje i doktorirali. Bolonjska *alma mater* stekla je ozbiljnog konkurenta u sveučilištu u Padovi i njegovom pravnom studiju, koji su u to doba bili na vrhuncu, a zadržali nešto niže troškove doktorata.²⁶² Studenti s dalmatinskih i istarskih područja koja su u 15. stoljeću pala pod mletačku vlast bili su prisiljeni studirati u Padovi ako su htjeli da stečena titula posluži za stjecanje neke državne službe.²⁶³ Zato je taj sveučilišni centar stoljećima apsorbirao većinu hrvatskih studenata iz priobalnih krajeva.²⁶⁴ Za razliku od njih, Dubrovčani su mogli slobodno odabrati mjesto studija, no ipak su tendirali padovanskom sveučilištu. Pri odluci su jamačno vagali prestiž, troškove, geografsku udaljenost, prisutnost starijih kolega i poznanika, a možda i brojnije studentske zajednice koja je govorila istim jezikom. U 15. stoljeću tri su Dubrovčanina studirala, a od njih dvojica i doktorirala u Perugi, na studiju koji je poznao i bolje dane.²⁶⁵ Za još jednoga znamo da je studirao negdje u Italiji, a vjerojatno je to bio slučaj i s preostalom dvojicom, za koje nemam točne podatke.

²⁶¹ A. García y García, »The faculties of law«: 402. Ostavljam po strani pitanje rimskog i kanonskog prava kao sastavnica *ius commune*, o čemu potanje Manlio Bellomo, *L'Europa del diritto comune*. Roma: Il Cigno Galileo Galilei, 1989: 85-117.

²⁶² Paul F. Grendler, »The University of Padua 1405-1600: A Success Story.«, u: Paul F. Grendler, *Books and Schools in the Italian Renaissance*. Aldershot-Brookfield: Variorum, 1995: XI, 8-9. Sredinom 15. stoljeća sveučilište u Padovi brojilo je oko 800 studenata. Oko 1457. doživjelo je iznenadnu krizu, no nakon provedenih se reformi brzo oporavilo (P. F. Grendler, *ibidem*). Za trošak v. R. C. Schwinges, »Student education, student life«: 239.

²⁶³ P. F. Grendler, »The University of Padua 1405-1600«: XI, 7-8.

²⁶⁴ Za pregled v. M. D. Grmek, »Hrvati i sveučilište u Padovi«: 334-374.

²⁶⁵ Ennio Cortese, *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma, Il Cigno Galileo Galilei, 2000: 393.

U djelima posvećenima povijesti sveučilišta mnogo je pisano o mobilnosti studenata u srednjem vijeku (*peregrinatio academica*).²⁶⁶ Razlozi za prijelaz s jednog sveučilišta na drugo bili su šaroliki, no vrlo je često osnovni motiv bio financijski: išlo se studirati tamo gdje su troškovi niži a zatim odlazilo doktorirati na prestižnije sveučilište, ili se, upravo suprotno, “bježalo” pred skupim doktoratom i postizalo titulu tamo gdje je to manje koštalo.²⁶⁷ Čini se da su dubrovački studenti prava bili daleko manje pokretljivi od svojih inozemnih kolega. Sliku možda ponešto iskrivljava činjenica da podaci sa stranih sveučilišta češće notiraju studente viših godina, na pr. u Padovi u ulozi svjedoka pri doktoratu, pa prethodni studij u drugoj sredini ostaje nepoznat. O studentskom bijegu pred troškovima studija i doktoriranja svjedoči primjer Dobruška Dobričevića, koji je iz Padove prešao na Sveučilište u Perugi, a doktorat stekao naknadno, posebnim ispitom u Rimu. Za Marina Marinovog Menze također znamo da je studirao na tri sveučilišta, završivši u Pisi studij započet u Padovi i Perugi; saznali smo to zahvaljujući pizanskom običaju da se pri polaganju doktorata registrira gdje je pristupnik ranije studirao.

S manje izraženom mobilnošću povezana je okolnost da su Dubrovčani rado išli “utabanim stazama”, tj. odlazili studirati tamo gdje su već imali “zemljake” koji su im mogli pomoći da se lakše uklope u novu sredinu. Uočljivo je da su nekada na studij odlazili “u paru” (na pr. Grgur Kalić i Federik Gozze, Marin Caboga i Lovro Ragnina), ublažavajući time praktične (a možda i psihološke) teškoće života u nepoznatoj sredini. Budući da Dubrovčana na studiju ionako nije bilo mnogo, prirodno je da su se koncentrirali u nekoliko centara i nerado prelazili na drugo sveučilište, okružujući se onima koje su poznavali od ranije.

Na ovom stupnju istraženosti teško je nešto pouzdano reći o dobi kada su dubrovački mladići odlazili na studij prava. Vidjeli smo da je većina u tom trenutku već imala status kanonika, no bilo bi pogrešno iz toga pretpostaviti da su morali biti zrele dobi. Da su postajali klericima tek nakon navršene 18. godine života, nalazili bismo ih prvo upisane među članove Velikog vijeća; to je u 15. stoljeću slučaj samo s Marinom Caboga. Izgleda da su Dubrovčani u pravilu mladi stupali u redove klera. Privremeni rezultati sugeriraju da su i

²⁶⁶ Sintetički vidi: Hilde de Ridder-Symoens, »Mobility«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 280-304.

²⁶⁷ Za studente iz Firenze usp. L. Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence*: 81, 89; općenito vidi: R. C. Schwinges, »Student education, student life«: 239.

svjetovanjaci i klerici odlazili na studij oko dvadesete godine života.²⁶⁸ Ako je to točno, prosječno su bili nešto stariji od “brucoša” iz Firenze u istom razdoblju.²⁶⁹

Od osoba koje su u to doba upisivale pravo nije se tražila nikakva određena školska sprema. Podrazumijevalo se da vladaju znanjima potrebnima za studij (iz gramatike, retorike i sl.), no samo su malobrojni prethodno završili *artes*.²⁷⁰ Od osamnaestorice Dubrovčana iz 15. stoljeća jedino za Mata Gozze i Dobruška Dobrićevića pouzdano znamo da su prije studija prava u Italiji završili pripremni studij slobodnih umijeća; ostali su odlazili na studij prava vjerojatno sa znanjem koje su stekli u dubrovačkoj školi.²⁷¹

Studenti su se izlagali znatnim troškovima za školarinu, smještaj i hranu, knjige i ostale potrepštine, put.²⁷² Pravo je u 15. stoljeću bilo najpoželjniji ali i najskuplji studij.²⁷³ Većina dubrovačkih studenata imala je osigurane osnovne prihode od crkvenih beneficija, a nekoliko svjetovnjaka pripadalo je imućnim patricijskim obiteljima. Država je njihovim приходima ponekad dodavala iznos iz svoje blagajne. Sustav stipendiranja u Dubrovniku na jedinstveni je način razrađen tek 1557.,²⁷⁴ a u izvorima iz prethodnog razdoblja nije lako razlučiti je li riječ o dodjeli stipendije ili o privatnoj mjenici kojoj državna tijela osiguravaju jamstvo. Državna potpora bila je uobičajena i u drugim sredinama u

²⁶⁸ Usp. Nikola Resti, Matej Gozze, Luka Bona, Frano Gradi, Marin Menze.

²⁶⁹ U Firenzi u 15. stoljeću mladići su slani na studij prava uglavnom u dobi 16-18 godina, no bilo je i mladih (L. Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence*: 80). Na nižu prosječnu dob možda je utjecao veći udio svjetovnjaka koji su se pripremali za mjesta u državnoj administraciji, te blizina mjesta studiranja. U Bologni u 13. stoljeću prosječni je student prava bio u dobi između 23 i 30 godina, no razlike su bile velike (A. García y García, »The faculties of law«: 402).

²⁷⁰ A. García y García, »The faculties of law«: 402; J. Verger, »Prosopographie et cursus universitaires«: 321.

²⁷¹ O dubrovačkom školstvu u 15. stoljeću, vidi: Z. Janeković Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis«: 14-17.

²⁷² Općenito vidi: R.C. Schwinges, »Student education, student life«: 235-237. Martines donosi parametre za Toscanu: Guiccardini je za čitav studij 1498-1505 potrošio oko 500 dukata, a sama doktorska ceremonija koštala je 20-30 dukata, kolika je bila i godišnja zarada radnika u suknarskoj industriji (L. Martines, *Lawyers and Statecraft in Renaissance Florence*: 89-90). Troškove za doktorski ispit i ono što ga je pratilo 1427. u Padovi analizira Jacques Le Goff, »Academic expenses at Padua in the fifteenth century«, u: Jacques Le Goff, *Time, work, & culture in the Middle Ages*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1980: 101-106 i 309-318.

²⁷³ A. F. Verde, *Lo Studio fiorentino*, II: 636.

²⁷⁴ Propis iz 1557. objavljen je u: Đuro Körbler, »Četiri priloga Gunduliću u njegovom 'Osmanu'«. *Rad JAZU* 205 (1914): 143-150.

to vrijeme, na pr. na Siciliji,²⁷⁵ ali i u Šibeniku.²⁷⁶ U 15. stoljeću bilježimo i legatate pojedinaca koji oporukom ostavljaju određene svote za stipendiranje,²⁷⁷ no nije poznato da ih je koristio neki student prava.

Nastava na pravnom studiju trajala je u to vrijeme između pet i osam godina, s tendencijom skraćivanja.²⁷⁸ Zbog već spomenutog djelomičnog podudaranja nastave u oba pravna usmjerenja, onaj tko je želio steći dvojni doktorat rimskog i kanonskog prava nije počinjao novi smjer ispočetka, nego je po završetku prvoga nastavljao studirati još oko dvije godine.²⁷⁹ Studenti su jedini ispit polagali tek na kraju studija, za stjecanje doktorata; budući da nije postojao nikakav eliminatorni trenutak prije toga, može se govoriti samo o studentima koji su studij završili doktoratom i onima koji to nisu uspjeli.

Zanimljivo je da je većina dubrovačkih studenata prava studij dogurala do kraja i okrunila doktoratom. Kod četvorice od osamnaestorice znamo da su ostali bez titule, ili pretpostavljamo da je to slučaj; možda je broj "otpadnika" nešto veći, no vjerojatno je barem dvije trećine njih položilo doktorski ispit. U većini istraženih studentskih populacija upravo je obratno i u to vrijeme manjina stječe titulu doktora.²⁸⁰ Tek se postupno tijekom 15. stoljeća u Europi počinje stavljanje naglasak na doktorski stupanj i uzimati ga u obzir pri dodjeli neke službe, što je vezano uz proces oblikovanja profesionalne elite u crkvenim redovima, pravnoj praksi, administraciji, liječničkoj njezi i obrazovanju.²⁸¹

²⁷⁵ O stipendijama za sicilijanske studente u Padovi, vidi: J. Le Goff, »Academic expenses at Padua in the fifteenth century«: 104.

²⁷⁶ Godine 1405. šibensko Veliko vijeće donijelo je odluku da će ubuduće svaki plemić koji pođe na školovanje primiti godišnju stipendiju od 32 dukata, a pučanin od 43 lire (Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995: 259, bilj. 46).

²⁷⁷ Na pr. 1465. Đivo Andrije Martolovog Volcio uspostavio je neku vrstu oporučne zaklade: *Lasso a poveri preti e fra minori e predicatori e monaci e altri religiosi che stesseno et habitasseno in Ragusi e in suo destretto et volesseno andar in studio ad imparar e fossero atti ad questo che se metta in uno sacho ogni anno de questi mei affitti ipp. XXX et diasse in aiuto ad questi tali studenti al piu ipp. XXX per zaschaduno. (Testamenta notariae, sv. 20, f. 169v).*

²⁷⁸ M. Bellomo, *Saggio sull'università nell'età del diritto comune*: 248; A. F. Verde, *Lo Studio fiorentino*, II: 645; R. C. Schwinges, »Student education, student life«: 235.

²⁷⁹ A. F. Verde, *Lo Studio fiorentino*, II: 645.

²⁸⁰ Općenito vidi: A. García y García, »The faculties of law«: 403; za južnofrancuska sveučilišta: J. Verger, »Prosopographie et cursus universitaires«: 315; za danske i njemačke kanonike: E. Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave«: 151-152. Međutim, velika većina studenata među članovima kaptola flamanskog Bruggea postigla je doktorat (istraživanja De Keysera prenesena iz: E. Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave«: 161).

²⁸¹ Walter Rüegg, »Themes.«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 22.

Objašnjenje “dubrovačke anomalije” vjerojatno treba tražiti prvenstveno na polju motivacije. Stečena titula očito je imala utjecaja na karijeru dubrovačkih kanonika i izgleda za uspon u crkvenim krugovima. Dok ne raspolažemo temeljitom studijom o dubrovačkom kaptolu teško je o tome nešto pouzdano reći;²⁸² upada u oči, ipak, da je nekoliko njih preuzelo važnije položaje u kaptolu, ili se čak pokušalo domoći nadbiskupske časti. Svakako je doktorska titula povisivala kanonikov status, na primjer u ceremonijalnim prigodama,²⁸³ i naši su se doktori njome redovito kitili. Dojam je da se doktorat među dubrovačkim kanonicima više cijenio nego u mnogim drugim sredinama,²⁸⁴ pa da je i zato upornost da se do nje dođe bila veća. Dok je svjetovna vlast pokazivala gotovo posvemašnju ravnodušnost prema pravnom obrazovanju, jer se držala načela da funkcije pripadaju staležu a ne profesiji, u crkvenom krilu, odnosno kanoničkom sloju, uočava se izrazitije formiranje “elite unutar elite” koja svoje ambicije hrani i titulom stečenom na studiju.

Zaključak

Prozopografska analiza upoznala nas je s tri tipična lika iz skupine dubrovačkih studenata prava:²⁸⁵ kanonik (patricij), svećenik pučanin i patricij svjetovnjak. Prvi je tip najčešći i pripada mu preko polovice studentske pravničke populacije.

Dubrovački kanonici odlazili su na studij većinom kad su raspolagali unosnim приходima i već osigurali elitni položaj u crkvenoj hijerarhiji i dubrovačkom društvu. Dubrovački je kaptol u svome krilu uvijek imao školovane pravnike i od njegovih dvanaest kanonika barem su jedan ili dvojica bili doktori prava. Ako im se pribroje i svećenici, može se reći da je unutar crkvene strukture djelovalo mnogo više školovanih pravnika nego u institucijama svjetovne vlasti.

²⁸² Jedina zasebna studija o toj temi jest: A. Gulin, »Srednjovjekovni dubrovački kaptol«: 175-196, no temelji se isključivo na objavljenim izvorima i starijoj literaturi.

²⁸³ Vijeće umoljenih donijelo je 1505. odluku o prihodu i svijećama za uglednike koji sudjeluju u nečijem pogrebu. Iz nje se razabire da je status kanonika s doktoratom (*doctor canonicus*) bio odmah ispod arhiđakona, arhiprezbitera i primicerija, a viši od “običnih” članova kaptola (*Acta Consilii rogatorum*, sv. 30, f. 21r; kolegi Relji Seferoviću zahvaljujem što me upozorio na taj izvor).

²⁸⁴ E. Mornet utvrdila je da danskim kanonicima doktorska titula nije predstavljala mnogo i da je u dokumentima vrlo često ispuštaju (E. Mornet, »Préliminaires à une prosopographie du haut clergé scandinave«: 152).

²⁸⁵ H. de Ridder-Symoens ovakvu rekonstrukciju naziva “foto-robotom” (»Possibilité de carrière«: 346).

Udio svjetovnjaka među studentima bio je, naime, neznatan (1/6 grupe), a njihov mogući utjecaj na djelovanje državnih tijela zanemariv, jer su tvorili vrlo mali dio patricijskog tijela i tek izuzetno bili izabrani u neku službu u kojoj su mogli primijeniti stečeno pravno znanje.

I za klerika i za svjetovnjaka koji je potkraj srednjeg vijeka odlazio na neko sveučilište u Italiji pravo je bilo najlogičniji izbor, kao najsnažniji i najvažniji studij i po broju studenata i po statusu unutar sveučilišta.²⁸⁶ Studij slobodnih umijeća (*artes*) ni izdaleka nije ugrožavao elitnu poziciju prava, a humanističke discipline tek su se postupno uvodile i prodirale s margina sveučilišne naobrazbe prema njezinu središtu.²⁸⁷ Ukoliko nije postojao neki jasni osobni razlog za drugačiji izbor, dubrovački student u 15. stoljeću studirao je u Padovi, i to pravo.

O pojedinačnim motivima za odlazak na studij možemo, dakako, samo nagađati. Jednoga je vjerojatno zanosila pomisao na sveučilišnu titulu i društveni prestiž koji ona donosi. Drugi je možda računao da će se kao *doctor decretorum* lakše i brže uspinjati u crkvenim redovima. Sigurno je bilo i onih koje je, više od ikakve časti i položaja, privlačio studentski život, želja da se pridruže svijetu učenih i ljubav prema znanju. Pokoji spomen u oporukama i drugim izvorima otkriva da su ti "intelektualci" po povratku u Dubrovnik jedan drugome posuđivali knjige - pravnu literaturu ali i djela klasične književnosti - te ukazuje da su održavali veze s drugim obrazovanim ljudima koji su na izvjesno vrijeme doseljavali iz inozemstva (učiteljima, kancelarima, liječnicima itd.).²⁸⁸ Pa ako završeni studenti prava možda nisu bili najkreativniji dio tog šireg humanističkog kruga, sigurno je da su tvorili njegov značajni isječak. Najveća vrijednost njihove naobrazbe za dubrovačku kasnosrednjovjekovnu sredinu i nije bila u pravničkom znanju - koje je u praksi ostajalo slabo iskorišteno - nego u značenju sveučilišnog studija za formiranje domaće intelektualne elite.

²⁸⁶ A. García y García, »The faculties of law«: 401; J. Davies, »The Studio pisano under Florentine Domination«: 205; Paul F. Grendler, *The Universities of the Italian Renaissance*. Baltimore-London: The John Hopkins University Press, 2002: 430.

²⁸⁷ Walter Rüegg, »The rise of humanism«, u: *A History of the University in Europe*, I, ur. Hilde de Ridder-Symoens. Cambridge: Cambridge University Press, 1992: 458-459; Paul F. Grendler, *Renaissance Education Between Religion and Politics*. Aldershot-Burlington: Ashgate i Variorum, 2006: VIII, 12-13.

²⁸⁸ O humanističkom krugu u Dubrovniku u 15. stoljeću, vidi: Z. Janeković-Römer, *Okvir slo-bode*: 287; Z. Janeković-Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis«: 18-22.

LAW STUDENTS IN DUBROVNIK IN THE LATE MIDDLE AGES

NELLA LONZA

Documents from the State Archive of Dubrovnik as well as the published materials related to the persons who studied or graduated law from foreign universities provided basis for a prosopographical analysis of the Ragusans who studied law in the second half of the fourteenth and in the fifteenth century, 18 in all. Each student has been examined by the social background and status, place of study, choice of subject (Roman law, canon law or *utrumque ius*), bursary status, whether he completed the studies or not, and his ensuing life and career.

The analysis shows that students fall into three major types: patrician canon, non-patrician cleric and patrician layman. Law seemed to have been most popular among the canons (10 students), to whom doctorate would bring prestige and advancement in the church career. Their apparent preference to the study of law instead of theology may be accounted by the former's reputation. Only a few laymen have been traced among the law students because the Ragusan state refused to consider the forming of a special professional elite performing judicial duties. At least two-thirds of the Dubrovnik students studied at the University of Padua, which flourished at the time. Comparing her results to those from some other milieus, the author pinpoints and interprets certain specific features of the Dubrovnik group (higher age, low mobility, high rate of successful completion of study).